

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.03/30.12.2019.Fil.05.02 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ АСОСИДАГИ
БИР МАРТАЛИК ИЛМИЙ КЕНГАШ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ХАСАНОВА ОЗОДАХОН ҚУРВОНАЛИ ҚИЗИ

НЕМИС ТИЛИНИ ЎРГАТИШДА МНЕМОТЕХНИКАДАН
Фойдаланиш технологияси

13.00.02 – Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси (немис тили)

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати мундарижаси

Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)

Contents of Dissertation Abstract of the Doctor of Philosophy (PhD)

Хасанова Озодахон Курвонали қизи

Немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш
технологияси.....3

Khasanova Ozodakhon Kurvonali kizi

Technology of using mnemotechnics in teaching German27

Хасанова Озодахон Курвонали кизи

Технология использования мнемотехники при обучении немецкого
языка.....49

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works53

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.03/30.12.2019.Fil.05.02 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ АСОСИДАГИ
БИР МАРТАЛИК ИЛМИЙ КЕНГАШ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ХАСАНОВА ОЗОДАХОН ҚУРВОНАЛИ ҚИЗИ

НЕМИС ТИЛИНИ ЎРГАТИШДА МНЕМОТЕХНИКАДАН
Фойдаланиш технологияси

13.00.02 – Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси (немис тили)

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертация мавзуси
Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий Аттестация
комиссиясида В2021.4.PhD/Ped1209 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Фарғона давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (Ўзбек, инглиз, рус (резюме) Фарғона давлат
университети веб-сайти www.fdu.uz ҳамда «Ziyouet» ахборот-таълим портали
www.ziyouet.uz манзилига жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Қаҳхорова Мавлуда Мукаррамовна
филология фанлари номзоди, доцент

Расмий оппонентлар:

Умарходжаев Мухторхўжа Эшонхўжа
филология фанлари доктори, профессор

Ўринова Нилуфар Муҳаммадовна
педагогика фанлари номзоди, доцент

Етакчи ташкилот:

Наманган давлат университети

Диссертация химояси Фарғона давлат университети ҳузуридаги илмий даражалар берувчи
DSc.03/30.12.2019.Fil.05.02 рақамли Илмий кенгашнинг «19 декабрь 2021 йил соат 14⁰⁰» даги
мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 150100, Фарғона шаҳри, Мураббийлар кўчаси, 19-уй. Тел.: (373)
244-44-02; e-mail: fardu_info@umail.uz).

Диссертация билан Фарғона давлат университетининг Ахборот ресурс марказида танишиш
мумкин (44 рақам билан рўйхатга олинган). Манзил: 150100, Фарғона шаҳри, Мураббийлар
кўчаси, 19-уй. Тел.: (373) 244-44-02; e-mail: fardu_info@umail.uz

Диссертация автореферати 2021 йил «17» декабрь куни тарқатилди.

(2021 йил «17» декабрь даги 1 рақамли реестр баённомаси).

Ш.М. Искандарова
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш
раиси, филол.ф.д., профессор

М.Т. Зокиров
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш
илмий котиби, филол.ф.н., доцент

М.Х. Ҳакимов
Илмий даражалар берувчи Илмий
кенгаш асосидаги бир марталик
Илмий семинар раиси, филол.ф.д.,
профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунё илм-фани ривожда тил ўрганиш масалалари ҳеч қачон ўз долзарблигини йўқотмаган. Чет тилларни ўрганиш турли соҳалар ривожига ҳисса қўшиши билан бирга бу жараённинг ўзида ҳам муайян янгиликларга эҳтиёж пайдо бўлади. Жаҳон бўйлаб чет тилларни ўргатиш ва ўрганишда хотира имкониятларидан самарали фойдаланиш, ўзлаштирилиши лозим бўлган катта ҳажмдаги маълумотларни кам вақт ва оз куч сарфлаб ўрганиш, тил ўрганувчиларда мнемотехник компетенцияни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда. Шу маънода олий таълим муассасалари немис тили йўналиши талабаларига тил ўргатиш жараёнида муайян самарадорликка эришишда мнемотехникадан фойдаланиш технологиясини такомиллаштириш муаммосини тадқиқ этиш муҳим аҳамият касб этади.

Жаҳон тилларни ўқитиш методологиясида тил ўрганувчиларнинг маълумотларни ўзлаштириш усуллари асосланган ҳолда ўқув материалларини ишлаб чиқиш, унинг ўргатиш ва ўрганиш жараёнидаги аҳамияти, тил ўрганувчиларда креатив фикрлашни шакллантиришга оид илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Олиб борилган илмий тадқиқот натижалари ментал ўрганиш усуллари чет тил таълимининг интенсивлашишига, жараён динамикасининг ошишига, тил ўрганувчиларда ўқув мотивациясининг ривожланишига, мнемотехник компетентликни шакллантириш асосида тил ўрганишга бўлган иштиёқни кучайтиришга хизмат қилади.

Ўзбек тилида сўзлашувчилар учун чет тилларни ўқитиш борасидаги янгиликлар турли ижтимоий-сиёсий эҳтиёжлар туфайли босқичма-босқич ривожланиб келмоқда. Хусусан, «Хорижий тилларни ўргатишни таълим сиёсатининг устувор йўналиши сифатида ривожлантириш, ушбу йўналишда таълим сифатини тубдан ошириш, соҳага малакали педагогларни жалб этиш ҳамда аҳолининг хорижий тилларни ўрганишга бўлган қизиқишини ошириш...»¹ масаласи мамлакатимизда давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Бўлажак чет тил ўқитувчиларида мнемотехник компетенцияни шакллантириш, хотира имкониятларидан фойдаланиш орқали самарадорликка эришиш модели мазмун-моҳиятини илмий-педагогик жиҳатдан асослаш ва моделлаштириш, мнемотехниканинг тил ўргатиш ва ўрганиш жараёнининг интенсивлиги ва қизиқарлилигини оширишдаги аҳамиятини аниқлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Бу эса чет тиллар таълими сифатини юқори босқичга олиб чиқишга имкон беради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида», 2021 йил 3 февралдаги 2017-2021

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида хорижий тилларни ўрганишни оммалаштириш фаолиятини сифат жиҳатдан янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-5117-сон Қарори. -Т.: 2021 йил 19 май

йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг «Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида»ги ПФ-6155 сонли фармонлари, 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сон «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида», 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сон «Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг камровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида», 2021 йил 19 майдаги ПҚ-5117-сон «Ўзбекистон Республикасида хорижий тилларни ўрганишни оммалаштириш фаолиятини сифат жиҳатдан янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 24 майдаги ВМҚ 174-сон «Олий таълим тизими учун хорижий ўқув ва илмий адабиётлар харид қилиш чора-тадбирлари тўғрисида», 2017 йил 11 августдаги ВМҚ-610-сон «Таълим муассасаларида чет тилларини ўқитишнинг сифатини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида», 2018 йил 10 октябрдаги ВМҚ-816-сон «Олий таълим муассасаларини ўқув адабиётлари билан таъминлаш тўғрисида»ги қарорлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялар ривожланишининг устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни ривожлантириш» устувор йўналиши доирасида бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Республикамизда чет тилларни ўқитиш муаммолари Ж.Жалолов, Г.Бакиева, Ў.Хошимов, Т.Сатторов, С.Саидалиев, Г.Маҳкамова, С.Мисиров, М.Дадаходжаева, М.Ходжаев, М.Қаҳҳорова, Д.Таджибаева, М.Якуббаев каби олимларнинг ишларида ёритилган¹.

¹ Jalolov J. Chet tili o'qitish metodikasi. O'qituvchi. –T.: 2012. – 434 b.; Jalolov J.J., Makhkamova G.T., Ashurov Sh. S. English Language Teaching Methodology (Theory and Practice). – T.: 2015. – 336 p.; Bakieva G., Iriskulov M., Russek M., Kan G., Tahirjanova S., Kambarov. N. Stay in Touch, O'zDJTU. – T., 2007.– 279 p.; Хошимов Ў ва бошқалар. Инглиз тили ўқитиш методикаси. – Т., 2003. – 210 б.; Сатторов Т. Бўлажак чет тили ўқитувчисининг услубий омилкорлигини шакллантириш технологияси (инглиз тили материалида) ТДЮИ. – Т., 2003. – 198 б.; Саидалиев. С. Чет тил ўқитиш методикаси очерклар. –Наманган., 2004. –238 б.; Makhkamova G.T., Alimov Sh. S., Ziyayev A.I. Innovative pedagogical technologies in the English Language Teaching. – T., 2017. – 232 p.; Мисиров С.А. Касб-хунар коллежларида инглиз тилини ўқитишнинг лингводидактик асослари: Пед. фан. номз. дисс. автореф. –Т., 2007. –24 б.; Дадаходжаева М.С. Учебные комплексы и значения упражнений и заданий в них. // Иностранные языки в Узбекистане. Научно-методический электронный журнал. Ташкент. – № 3 (22). – 2018. – С. 107-108; 66. Ходжаев М., Qahhorova M. Chet til o'qitish metodikasi. – T.: 2012. –182 b.; Таджибаева Д.А. Кичик мактаб ёшидаги болаларнинг чет тили коммуникатив компетенциясини шакллантириш (немис тили мисолида): Пед. фан. бўйича фалсафа док. ... дисс.автореф. –Т., 2020. – 53 бет; Якуббаев М.М. Талабаларда миллатлараро толерантликни ривожлантиришнинг этнопедагогик асосларини шакллантириш: Пед. фан. бўйича фалсафа док. дисс.автореф. –Наманган., 2021. – 50 бет.

МДХ давлатларининг М.Зиганов, В.Козаренко, А.Семин, П.Аталаеваника, И.Мамиева каби олимлари мнемотехниканинг чет тилларни ўрганишдаги аҳамиятини инглиз-рус ва немис-рус тиллари мисолида ёритиб беришган¹.

Жаҳон тилларни ўқитиш методикасида мнемотехникадан фойдаланиш мавзусининг ўрганилиши дастлаб Й.Буно²нинг изланишида кўзга ташланади. Шунга қарамасдан, бу мавзуни кенг тадқиқ этиш ўтган асрнинг охириги чорагига келиб шакллана бошлаган. Мавжуд тадқиқотлар асосан инглиз тилида амалга оширилган бўлиб, уларнинг асосийлари сифатида Р.Аткинсон, Р.Шиффрин, А.Коэн, М.Рауг, Ж.Левин, К.Хигби, Г.Миллер, М.Прессли, Ф.Белецца, М.Роббинс, С.Бенге, А.Кампос, Ф.Крейк ва Р.Локхарт каби олимларнинг тадқиқотларини келтиришимиз мумкин³. Уларнинг тадқиқотларида асосан мнемотехниканинг калит сўз методини инглиз тилини ўрганиш жараёнига татбиқ этиш йўллари ўрганилган.

Немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш масалаларига оид тадқиқотлар эса асосан ўтган асрнинг сўнгги йилларида амалга оширилган. Улардан Ж.Рурер, Ҳ.Шпербер, В.Тонсхоф, У.Нордкемпер-Шлайхер, М.Шпитцернинг тадқиқотлари алоҳида аҳамият касб этади⁴.

¹ Зиганов М., Козаренко В., Семин А.Н. Техника запоминания иностранных слов (запоминание на основе визуального мышления). –Москва: Издательство Образования. 2002. – 110 с.; Аталаеваника П. Обучение произносительным навыкам второго иностранного языка в многоязычной аудитории (Немецкий язык, языковой факультет национального ВУЗа): Автореф. дисс. канд. пед. наук. –Пятигорск., 2004. – 20 с.; Мамиева И. Мнемотехнические приемы работы с лексикой на занятиях по русскому языку как иностранному: Дисс. канд. пед. наук. – М., 2002. – 157 с.

² Buno J. Neue Lateinische Grammatica In Fabeln und Bildern. –Danzig: 1651. –244 S.

³ Atkinson R., Raugh M. An application of the mnemonic keyword method to the acquisition of a Russian vocabulary. // *Journal of Experimental Psychology*. № 104. – p: 126–133.; Cohen A. The use of verbal and imagery mnemonics in second-language vocabulary learning. // *Studies in Second Language Acquisition*. 1987. № 9. – p: 43-62.; Cohen A., Aphek E. Easifying Second Language Learning. // *Studies in Second Language Acquisition*. 1981. № 2. – p: 221-236. Levin J. The mnemonic '80s: Keywords in the classroom. // *Educational Psychologist*. 1981. №16. – p: 65–82.; Levin J. Pictorial strategies for school learning: Practical illustrations. *Cognitive strategies research. // Educational applications*. –New York. Springer-Verlag. 1983. – p: 284-304.; Higbee K. More Motivational Aspects of an Imagery Mnemonic. // *Applied Cognitive Psychology*. 1994. № 8. – p: 1-11.; Pressley M. Use of a mnemonic technique to teach young children language vocabulary. // *Contemporary Educational Psychology*. 1981. № 6. – p: 110-116.; Miller G., Levin J., Pressley M. An adaptation of the keyword method to children's learning of foreign verbs. // *Journal of Mental Imagery*. 1980. № 4. – p: 57–61. ; Bellezza F. Mnemonic-device instruction with adults. // *Cognitive strategy research: Psychological foundations*. 1983. – p: 51–73.; Bellezza F. Mnemonic devices: Classification, characteristics, and criteria. // *Review of Educational Research*. № 51. –p: 247–275.; Benge C., Robbins M. Using keyword mnemonics to develop secondary students' vocabularies: A teacher's action research. // *Journal of Language and Literacy Education*. 2009. № 6(1). –p: 93-104.; Campos A. Limitations of the Mnemonic-Keyword Method. // *The Journal of General Psychology*. 2003. № 130(4). – p: 399-413.; Craik F., Lockhart R. Levels of processing: A framework for memory research. // *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*. 1972. № 11. – p: 671-684.

⁴ Rohrer J. Zur Rolle des Gedächtnisses beim Sprachenlernen. –Bochum: Verlag Ferdinand Kamp. 1978. –136 S.; Sperber H. Mnemotechniken im Fremdsprachenerwerb. Mit Schwerpunkt «Deutsch als Fremdsprache». Iudicium Verlag. 1989. – 344 S.; Sperber H. Gehen - ging - gegangen. // *Fremdsprache Deutsch*. 1993. № 8. – S. 19-25.; Sperber H. Gedächtnistechniken für Deutsch als Fremdsprache Workshop im Informationszentrum. // *Vortrag*. – München. 2009. – S. 1-6.; Tönshoff W. Training von Lernerstrategien im Fremdsprachenunterricht unter Einsatz bewusstmachender Vermittlungsverfahren. // *Strategien und Techniken beim Erwerb fremder Sprachen*. –Ismaning., Max Hueber Verlag, 1996. S. 203 – 215.; Nordkämper-Schleicher U. Besser behalten. Mnemotechniken beim Sprachenlernen am Beispiel «Deutsch als Fremdsprache» für Erwachsene: Dissertation. – Pädagogische Hochschule Freiburg., 1998. – 202 S.; Spitzer M. Lernen. Gehirnforschung und die Schule des Lebens. –Berlin: Spektrum Akademischer Verlag. 2002. – 528 S.; Spitzer M. Selbstbestimmen. –Berlin: Spektrum Akademischer Verlag. 2004. – 438 S.

Сўнгги 20 йиллар ичида немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш технологиялари бир неча олим, педагог ва методистларнинг диққат марказида бўлган. Хусусан, П.Хайнрих¹нинг изланиши диққатга сазовор.

Сўнгги йилларда ўзбек тадқиқотчиларидан Ш.Раҳмонов ва И.Саттибоев²лар ўз тадқиқотлари билан чет тилларни ўқитишда мнемотехникадан фойдаланиш масаласини маълум даражада ёритишга ҳаракат қилганлар. Ушбу тадқиқот инглиз тилини мнемотехникадан фойдаланиб ўргатиш ва ўрганиш масаласига қаратилган бўлиб, немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш мавзуси ўзбек тадқиқотчилари томонидан монографик планда махсус тадқиқ этилмаган.

Мазкур тадқиқот иши немис тилини ўрганаётган талабаларда мнемотехник компетенцияни ривожлантиришга, мнемотехник материалларни қўллаган ҳолда уларнинг тил ўрганишга бўлган қизиқишларини ошириш ва ўрганиш самарадорлигини ривожлантиришга қаратилганлиги билан юқоридаги ишлардан фарқ қилади.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Мазкур диссертация иши Фарғона давлат университети илмий-тадқиқот ишлари режасининг «Чет тилларни ўқитишнинг долзарб муаммолари» мавзуси доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш технологияларини тадқиқ этиш ва мнемотехник ўқув материалларини ўзбек аудиториясига самарали татбиқ қилиш усулларини такомиллаштиришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

немис тили грамматик қоидаларини, хусусан отларнинг артиклини, кўмакчиларнинг келишикларда қўлланилиши, феъл замонлари, нотўғри феълларнинг уч асосий шаклини ёдда сақлаш усулларини такомиллаштириш;

немис тилида янги сўзларни ўргатиш ва ўрганиш усулларини ривожлантириш ва немисча-ўзбекча мнемоник табиатли ўқув материалларини ишлаб чиқиш;

немис тилини мнемотехника ёрдамида ўргатиш орқали тил ўрганиш жараёнининг интенсивлиги, самарадорлиги ва қизиқарлилигини ошириш асосларини ишлаб чиқиш;

талабаларда хотира имкониятларидан фойдаланиш кўникмасини шакллантириш асосида самарадорликка эришиш моделини ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг объекти олий таълим муассасалари талабаларига мнемотехника ёрдамида немис тилини ўргатиш жараёни ҳисобланади.

¹ Heinrich P. Deutsch lernen mit Mnemotechniken. – E-Book. 2008. – 144 S.; Heinrich P. Kognitive Strategien. Mnemotechniken im Daf/DaZ-Unterricht. E-Book. – 81 S.

² Rahmonov Sh., Sattiboyev I. Soʻz yodlash sirlari. -T.: Istiqlol nuri, 2015. –125 b.

Тадқиқотнинг предмети олий таълим муассасалари талабаларига немис тилини мнемотехника ёрдамида ўргатишнинг педагогик мазмуни, метод ва воситалари саналади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқотда мавзуга оид илмий манбалар, ўқув-услубий адабиётларни ўрганиш ва таҳлил қилиш, педагогик кузатув, сўровнома ўтказиш, педагогик прогнозлаш ва ташхислаш, эксперт баҳолаш, тадқиқот натижаларини математик-статистик қайта ишлаш методларидан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

немис тилида отларнинг артиклини тўғри қўллай олиш, кўмакчиларни келишикларда аралаштириб юбормаслик, феъл замонлари, нотўғри феълларнинг уч асосий шаклини ёдда сақлаш кўникмалари мнемотехниканинг ассоциация қилиш, визуаллаштириш, акроним, акростик, тана аъзолари ҳаракати ёрдамида ўрганиш усулларида фойдаланиш асосида такомиллаштирилган;

немис тилида янги сўзларни ўргатиш ва ўрганиш жараёни мнемотехниканинг калит сўз, визуаллаштириш, ҳикоя тузиш усуллари асосида ривожлантирилган ва «Ўзбекча-инглизча-немисча-русча мавзулаштирилган расмий луғат» яратилган;

мнемотехник компетентликни ривожлантирувчи ўқув материалларидан фойдаланиш, катта ҳажмдаги маълумотларни кам вақт ва оз куч сарфлаб ўргатиш усуллари татбиқ қилиш, талабаларнинг маълумот қабул қилиш йўлларига қараб ўқув материалларини тайёрлаш орқали тил ўрганиш жараёнининг интенсивлиги, самарадорлиги ва қизиқарлилиги ошиши асосланган;

талабаларда хотира техникалари асосида билиш фаолиятини ривожлантириш, дарс машғулотларида мнемотехник ўқув материалларга нисбатан шахсий муносабатни шакллантириш, талабаларга мнемотехника мезонлари ва турлари ҳақидаги маълумотларни сингдириш, мнемотехник компетентликни шакллантириш асосида самарадорликка эришиш моделининг мазмунга доир компоненти такомиллаштирилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланишга доир тадқиқотнинг амалга оширилиши натижасида олинган хулосалар чет тил ўқитиш методикаси, чет тилларни ўқитишнинг қиёсий методикаси, тил кўникмалари интеграцияси йўналишларини илмий-амалий қарашлар билан бойитиши асосланган;

мнемотехник визуаллаштиришга асосланган «Ўзбекча-инглизча-немисча-русча мавзулаштирилган расмий луғат» нашр этилган;

«Multi dictionary» номли электрон луғат яратилган (02.12.2019 йил. DGU 07463);

«Қувноқ немис тили» номли электрон дастур яратилган (24.06.2020 йил. DGU 08633).

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги муаммонинг аниқ кўйилиши, тақдим этилган хулоса ва таклифларнинг қатъийлиги, маълумотларни таҳлил қилишда Ўзбекистон ва жаҳоннинг аниқ илмий манбаларига таянилганлиги, эришилган самарадорлик натижалари математик-статистик усуллар ёрдамида асосланганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти.

Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти немис тили дарсларида мнемотехникадан фойдаланиш хусусиятлари аниқланганлиги ва илмий қарашлар баён этилганлигида кўринади. Диссертацияда келтирилган фикр-мулоҳазалар немис тилини ўқитиш методикаси доирасида олиб бориладиган тадқиқотлар учун илмий манба бўлиб хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти коммуникатив грамматика, оғзаки нутқ кўникмалари, ўқиш ва ёзиш амалиёти, тил кўникмалари интеграцияси, чет тилларни ўқитишнинг қиёсий методикаси, тил аспекти амалиёти ва нофилологик йўналишларда чет тил фанини ўқитиш мазмунини такомиллаштиришда фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш технологияси тадқиқоти назарий таклифлари, амалий тавсиялари ва хулосалари қуйидагиларга татбиқ этилган:

сўзларни ва грамматик қоидаларни калит сўз, визуаллаштириш, ҳикоя тузиш, тана аъзолари ҳаракати ёрдамида ўрганиш усуллари орқали ўргатишда мнемотехникадан фойдаланишга оид хулосаларидан «Deutsch mit Spaß» номли 3,4-синф ва «Deutsch» номли 9-синф немис тили дарсликларини тайёрлашда фойдаланилган (Халқ таълими вазирлигининг 2016 йил 17 июндаги АИ 154-сон қарори). Натижада дарсликларнинг «Mein Haus», «Mein Zimmer», «Meine Verwandten», «Berufe», «Die Wirtschaft» бўлимларидаги маълумотларнинг таъсирчанлиги, қизиқарлилиги, ранг-баранглиги ортган, грамматик қоидалар тана аъзолари ҳаракати, визуаллаштириш ёрдамида эслаб қолиш учун йўналтирилган, мавзулар илмий қарашлар асосида далилланган;

маълумотларни бир-бирига ассоциация қилиш, визуаллаштириш, акроним, акростик, тана аъзолари ҳаракати ёрдамида ўрганиш, хотиранинг ўрганиш жараёнидаги аҳамияти таҳлили юзасидан берилган таклифлардан 2013-2014 йилларда бажарилган И – 2013 57-рақамли “Ижтимоий экология муаммолари” фундаментал лойиҳаси доирасида тайёрланган “Ижтимоий экология муаммолари” монографиясини тайёрлашда фойдаланилган (Фарғона вилояти ҳокимлигининг 2021 йил 16 сентябрдаги 06-06/6345-сон маълумотномаси). Натижада лойиҳанинг самарадорлиги ва изчиллиги ортган.

чет тилларни ўргатиш жараёнининг интенсивлиги ва қизиқарлилигини ошириш шароитларини аниқлаш ва методик жиҳатдан такомиллаштиришда катта ҳажмдаги маълумотларни кам вақт ва оз куч сарфлаб ўргатиш усуллари татбиқ қилиш, мнемотехник ўқув материаллари базасини шакллантириш юзасидан «Ўзбекча-инглизча-немисча-русча

мавзулаштирилган расмли луғат» яратилган (Фарғона политехника институти Услугий кенгашининг 2019 йил 30 октябрдаги 1-сон йиғилиш қарори). Натижада немис тили, инглиз тили, нофилологик йўналишлар талабаларининг сўз бойлигини оширишга, мнемотехник компетенцияларини ривожлантиришга эришилган;

мнемотехник компетентликни ривожлантирувчи ўқув материалларидан фойдаланиш, катта ҳажмдаги маълумотларни кам вақт ва оз куч сарфлаб ўргатиш усулларини татбиқ қилиш, талабаларнинг маълумот қабул қилиш йўлларига қараб ўқув материалларини тайёрлаш орқали тил ўрганиш жараёнининг интенсивлиги, самарадорлиги ва қизиқарлилиги ошишига оид хулосалардан Фарғона вилоят телерадиокомпаниясининг 2019-2021 йилларда «Очиқ мулоқот», «Долзарб мавзу», «Замондош», «Қадрият», «Маънавият – қалб кўзгуси», «Кун мавзуси», «Фарғона – 24» кўрсатувларида кенг фойдаланилган (Фарғона вилоят телерадиокомпаниясининг 2021 йил 19 апрелдаги 19-04/03-сон маълумотномаси). Натижада ушбу телекўрсатув ва радиоэшиттириш материаллари мазмунан янгича қарашлар билан бойитилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси.

Диссертация натижалари 19 та илмий-амалий анжуманда, жумладан, республика миқёсида 14 та, 5 та халқаро илмий-амалий конференцияларда маъруза кўринишида баён этилган ҳамда апробациядан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси юзасидан 31 та илмий иш, шулардан, Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси томонидан докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш учун тавсия этилган илмий нашрларда 8 та мақола, жумладан, 4 таси республика ва 4 таси хорижий журналларда нашр этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч асосий боб, хулоса ва тавсиялар, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ҳамда иловалардан ташкил топган бўлиб, умумий ҳажми 167 саҳифадан иборат.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг «**Кириш**» қисмида мавзунинг долзарблиги ва зарурати, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари, объекти ва предмети, усуллари аниқланган, республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига боғлиқлиги кўрсатилган, илмий янгиллиги ва амалий натижалари баён қилинган, олинган натижаларнинг ишончлилиги, амалиётга жорий қилинганлиги апробацияси, нашр этилган ишларга муносабат, ишнинг тузулиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг биринчи боби «**Немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланишнинг назарий-методологик асослари**» деб номланган бўлиб, унда мнемотехникага оид илмий-методик ишлар таҳлил қилинган, мнемотехниканинг тарихий тараққиёти, методик мезонлари ва

мнемотехника турларининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий маълумот берилади.

Мнемотехника сўзи грекча «mnémōnē» (хотира ва эслаш) ва «technē» (санъат) сўзларидан олинган бўлиб, *хотирани санъат даражасига кўтариши* маъносини англатади. Мнемотехника тушунчаси грекларнинг хотира илоҳаси Мнемосин номидан олинган.

Жаҳон педагогикасида мнемотехника тушунчаси олимлар томонидан турлича таърифланади. Инглиз олими К.Ҳигби мнемотехникани «aiding the memory», яъни «хотирага ёрдам берувчи» деб қайд этади¹. Яна бир инглиз тадқиқотчиси И.Росдиана «specific memory improvement», яъни «ўзига хос хотирани такомиллаштириш» деб таърифлайди². Рус тадқиқотчилари М.Тихоненко ва Е. Лазинина эса «хотиранинг методик тренировкеси ва ривожланиши» деб қайд этадилар³. Румин методистлари К.Лусиан-Ионел ва Н.Ралука мнемотехника тушунчасини «хотирани тўғрилаш» деб таърифлайдилар⁴. Биз эса олиб борилган тадқиқотларга асосан, мнемотехникага қуйидагича таъриф беришни маъқул топдик: мнемотехника инсоннинг хотира имкониятларини кўрсатиб берувчи, маълумотларни осон эслаб қолиш ва уларга қайта мурожаат қилинганида тезкорликка эришишни, тил ўрганиш жараёнини осон кечишини таъминловчи, талабаларга мотивация беришга хизмат қилувчи, чет тил дарсларида ёрдамчи усул сифатида қўлланилиши мумкин бўлган техникадир.

Тадқиқотда мнемотехниканинг эслаш ва ёдда сақлаш учун ёрдамчи восита ҳисобланиши, ўрганилаётган ёки ўрганилган маълумотларни хотирада узоқ сақлаш ҳамда уларни тезроқ ёдга туширишга ёрдам бериши, ўрганиш самарасини ошириши далилланган.

Хотиранинг тил ўрганиш жараёнидаги аҳамияти, унинг сенсорли хотира, қисқа муддатли хотира, узоқ муддатли хотира каби турларга бўлиниши, улар томонидан ахборотнинг қабул қилиниши тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Мнемотехникадан фойдаланишга оид илмий-методик манбалар таҳлил қилинган, уларнинг чет тил ўқитиш жараёнидаги аҳамияти очиб берилган.

Тадқиқотда мнемотехник материалларни тайёрлашда талаб этиладиган методик мезонлар тавсифи ишлаб чиқилган.

Мнемотехниканинг асосий мезонлари бир-бирига боғлаш, танишлик, жонлилик, ранглилик, антиқалик, ўрганувчининг ўзи томонидан яратилиш эканлиги белгиланган. Мнемоник материалларни яратишда ушбу методик мезонлар муҳим саналади, яъни тайёрланаётган материал аввал ўрганилган маълумотларга боғланса, жонли, ҳиссиётга бой, рангли бўлса, ўз антиқалиги

¹ Higbee K. Recent Research on Visual Mnemonics: Historical Roots and Educational Fruits. // Review of Educational Research. 1979. № 49(4). – p: 612.

² Rosdiana I. The effectiveness of mnemonic devices in vocabulary learning process. – Jakarta: 2009. – 63 p

³ Тихоненко М., Лазинина Е. Мнемоника в рамках иностранного (английского) языка. // Перспективы науки и образования. 2018. № 5 (35). – с. 180.

⁴ Lucian-Ionel C., Raluca A. Enhancing Creativity: Using Visual Mnemonic Devices in the Teaching Process in Order to Develop Creativity in Students. // Sustainability 2020. 1985. – p: 1-11.

билан ажралиб турса, айниқса, тил ўрганувчининг ўзи томонидан яратилган бўлса, унинг ёдда сақланиши осон кечади ва шу маълумотга қайта муружаат қилинганда тез ёдга тушади. Масалан, «Fahrrad/Hund» (велосипед/ит) сўзларини ёдда сақлаш учун велосипед миниб олган итни тасаввур қилиш ёки тасвирлаш мумкин. Бунда жонлилик алоҳида аҳамият касб этади, чунки велосипед олдида турган итнинг расмидан, велосипед миниб олган ит тасвири тил ўрганувчилар учун қизиқарлироқ ҳисобланади. Жонли тасвирлаш эса ўз-ўзидан визуаллаштиришга олиб келади. Бундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, мнемотехниканинг барча мезонлари ўзаро мустаҳкам алоқада бўлади.

Тадқиқотда мантиқан ва табиатан бир-бирига боғлиқ бўлмаган маълумотларни эслаб қолиш лозим бўлганда ўзаро боғлашдан фойдаланиш кутилган самарани бериши аниқланган.

Аниқ нарсаларни мавҳум тушунчаларга қараганда ёдда сақлаш осонроқ. Маълумот қанчалик аниқ бўлса, уни эслаб қолиш ва қабул қилиш шунчалик осон кечади. «Аниқ нарсаларни тасаввур қилиш ва тасвирлаш ҳам осон бўлиб, тил ўрганувчи бундай нарсаларни кодлашда муаммога дуч келмайди»¹. Шунинг учун ўрганилаётган мавҳум сўзни аниқлаштириш яхши самара беради. Масалан *der Traur/motam* мавҳум сўзини аниқлаштириш учун мотамдаги аёлни тасаввур қилиш ёки тасвирлаш мумкин. Бунинг учун расм ёки модель сингари ўрганиш воситаларидан фойдаланиш зарур.

Тадқиқотда рангларнинг ўрганиш самарадорлигига таъсири аниқланган. Психологик тадқиқотларда рангларнинг ўрганиш жараёнига кучли таъсир этиши чуқур ўрганилган². Ранглар тушунишнинг муқобил варианты бўлиб, унинг ёрдамида маълумот яхши ўзлаштирилади. Ранглар, айниқса, маълумотларни гуруҳларга ажратиб ўрганишда яхши самара беради. Масалан, гапда қўлланилган *Dativ* ҳамда *Akkusativ* келишиги кўмакчиларини икки хил рангда маркерлаш ёрдамида уларнинг гапдаги тартибини тушуниб олиш мумкин. Бунинг натижасида тил ўрганувчига уларнинг гапда қандай тартибда қўлланилиши вербал қоидасиз ҳам тушунарли бўлиши далилланган.

М.Дуяр³нинг фикрича, хотира расмларининг таъсирчан бўлиши қуйидаги хусусиятларга боғлиқ бўлади:

1. Ментал ўрганиш билан шуғулланиш учун дастлаб кўзларни юмган ҳолда диққатни жамлаб олиш зарур.
2. Расмлар жонли ва аниқ бўлиши керак.
3. Расмлар интерфаол ва ҳаракатда тасвирланиши керак.
4. Расмларда ҳиссиётлар ҳам юзага чиқиши лозим.
5. Тил ўрганувчи ўзини ментал тасвирга алоқадор деб ҳис қилиши керак.

¹ Sperber H. Mnemotechniken im Fremdsprachenerwerb – mit Schwerpunkt „Deutsch als Fremdsprache“. –München: Iudicium Verlag. 1989. S. 25

² Dwyer F., Lamberski R. A review of the research on the effects of the use of color in the teaching-learning process. // International Journal of Instructional Media. 1983. № 10(4). – p: 303-330.

³ Дуяр М. Фотографик Hafiza Teknikleri 1. –Ankara: Basım Matbacılık. 2001. 19-s.

Тадқиқотда немис тилини ўргатишда қўлланиладиган мнемотехника турларининг ўзига хос методик хусусиятлари тадқиқ этилган. Немис тадқиқотчиси Х.Шпербер¹ чет тилларни ўргатишда қўлланиладиган мнемотехникалар асосан тўрт турга бўлинишини қайд этади:

- визуал мнемотехникалар;
- акустик мнемотехникалар;
- аралаш мнемотехникалар;
- ҳаракатга асосланган мнемотехникалар.

Визуал мнемотехникалар. Кўриш ёрдамида эслаб қолишга асосланган мнемотехникалар визуал мнемотехникалар деб номланади. Сўзлаш жараёнида хотирадаги тасвирлар автоматик равишда фаоллашмайди. Лекин кўзимиз бирор тасвир ёки расмга тушса, миямизда бирон нарсани тасаввур қилсак, унга мос тушунча автоматик равишда шу тасвир ёки тасаввурга ассоциация ҳосил қилади. Айнан шу жиҳат чет тил дарслари учун муҳим аҳамият касб этиши исботланган.

Тадқиқотда маълумотни визуаллаштириш жараёнида қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратиш кераклиги аниқланган:

- кўпи билан уч хил рангдан фойдаланиш;
- алоқадорликни унга мос ранг ва шакл билан боғлаш (масалан, мужской родга мансуб сўзлар учун кўк, женский роддаги сўзлар учун қизил рангдаги ручка ёки қаламдан фойдаланиш кабилар);
- асосий маълумотларга алоҳида урғу бериш;
- фикр бўлинмаслиги учун меъёрдан ортиқ даражадаги эътиборни жалб этадиган тасвирлардан фойдаланмаслик;
- тасвирларнинг ноодатий бўлиши;
- қисқартмалардан фойдаланмаслик ва бошқалар.

Сўзларнинг остига рангли қалам ёки ручка, маркерлар орқали чизиб кетиш ҳам визуаллаштиришнинг бир тури ҳисобланади. Масалан, матнни ўрганиш жараёнида нотаниш сўзларни алоҳида рангда белгилаб кетиш, кейинги сафар фақат шу сўзларнинг ўзи билангина ишлаш, ўрганиш жараёнини тезлаштиради.

Акустик мнемотехникалар. Мнемотехниканинг бу тури тушунча ва акустик воситанинг ўзаро уйғунлашуви асосида шаклланади. Акустик мнемотехникаларнинг яратилишида қофия ҳамда ритм асосий омил ҳисобланади.

Аралаш мнемотехникалар. Бизнинг фикримизча, бу турдаги мнемотехникаларни визуал-акустик мнемотехникалар деб аташ мақсадга мувофиқ. Бундай мнемотехникаларда тушунча ҳам визуал, ҳам акустик ёрдамчи восита билан боғлаб эслаб қолинади.

¹ Sperber H. Mnemotechniken im Fremdsprachenerwerb. Mit Schwerpunkt «Deutsch als Fremdsprache». Iudicium Verlag, 1989. – 144 S.

Ҳаракатга асосланган мнемотехникалар. Бу мнемотехника турининг асосини эшитилган маълумотларни таънанинг тартибли ҳаракати билан мослашишида кўриш мумкин.

Биз мнемотехника турларини қуйидагича классификация қилишни маъқул топдик: визуал мнемотехникалар, акустик мнемотехникалар, визуал-акустик мнемотехникалар, маконга оид мнемотехникалар, ҳаракатга асосланган мнемотехникалар ва вербал мнемотехникалар.

Диссертацияда мнемотехник усуллар тил ўрганиш самарасини сезиларли даражада ривожлантириши асослаб берилган.

Жаҳон педагогикасида мнемотехникадан фойдаланиш узоқ даврни ўз ичига олади. Мнемотехникаларнинг немис тилини чет тил сифатида ўргатиш дарсларига олиб кирилиши нафақат дарс жараёни қизиқарли кечишига, балки тил ўрганиш жараёни динамикасининг ошишига, ўқув самарадорлиги юқори бўлишига ҳамда тил ўрганувчилар мотивациясининг кучайишига яхши таъсир ўтказди.

Диссертациянинг иккинчи боби **«Немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш технологиясини такомиллаштириш»** деб номланади. Бу бобда немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш технологияларини такомиллаштириш йўллари, немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш модели, грамматик мавзуларни мнемотехника ёрдамида ўргатишнинг дидактик имкониятлари, сўз бойлигини оширишда мнемотехникадан фойдаланиш технологиясини такомиллаштириш тўғрисида баҳс юритилади.

Тил ўрганувчиларда мнемотехник компетенциянинг ривожланиши бошқа компетенциялар билан бир бутунликни ҳосил қилса, талаб даражасидаги нутқ лаёқати юзага келади. Тил ўрганувчиларнинг хотира имкониятлари ҳақидаги тушунча ва ўрганишнинг самарали усулларида фойдаланиш кўникмасини шакллантириш, ўрганиш самарадорлигига ижобий таъсир этади. Мнемотехник компетенция тушунчасини чет тил ўқитиш методикасида қўлланиб келинаётган компетенция тушунчаси ёрдамида шакллантириш мумкин. Таниқли методист Ж.Жалолов фикрича, «компетенция тилни ўрганишга ҳаракат қилмоқ, тил ўрганишга қобилиятли бўлмоқликдир»¹. Г.Асилованинг фикрига кўра эса «компетенция маълум бир соҳада фаолият юритиш жараёнида шахсий сифатлар ҳамда билим, кўникма ва малакаларнинг самарали қўлланишидир»². Ушбу таърифлардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, мнемотехник компетенция чет тил ўрганиш жараёнида хотира имкониятларидан фойдаланишга ҳаракат қилиш ва тил ўрганишга бўлган мнемотехник қобилиятга эга бўлишдир. Талабаларда мнемотехник компетенцияни шакллантириш учун мнемотехникадан фойдаланиш моделини ишлаб чиқиш зарур.

¹ Yoqubov I. Comparative Methods of Teaching English at Schools, Lyceums and Colleges. – Т., Bayoz, 2014. – 252 б.

² Асилова Г.А. Божхона ва солиқ йўналишлари талабаларининг давлат тилида касбий мулоқот юритиш компетенциясини ривожлантириш (рус гуруҳларида): Автореф. дисс. ...пед.фан. докт. –Т., 2017. Б.13

Немис тилини ўргатишда хотира техникаларидан фойдаланиш орқали самарадорликка эришиш модели дунё ва ўзбек тадқиқотчилари томонидан ишлаб чиқилмаган. Немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш технологияларини такомиллаштириш натижасида талабаларнинг нафақат немис тилидаги билимларини оширишга, уларнинг мнемотехник компетентлигини такомиллаштиришга, тил ўрганиш жараёни динамикасини ошишига эришилади. Талабаларнинг хотира техникалари ҳақидаги билимлари бойитилади, уларда мнемотехник ўқув материалларини ярата олиш кўникмаси шакллантирилади. Тадқиқот натижасида немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш орқали самарадорликка эришиш модели яратилди.

Бугунги кунда таълим муассасаларида сўз бойлигини оширишнинг самарали усули ҳисобланган мнемотехникадан деярли фойдаланилмайди. Мнемотехника эслашни осонлаштирувчи, хотирамиздан қидираётган маълумотимизга борадиган тез йўлни кўрсатувчи усул ҳисобланади. Мнемотехника ёрдамида тил ўрганувчи янги ўқув материални узоқ вақт ёдда сақлаш қобилиятига эга бўлади. Янги сўзларни ёд олиш тил ўрганишнинг асосий хусусиятларидан бири ҳисобланади. Сўзларни визуаллаштириш ёрдамида ҳам қизиқарли, ҳам самарали тил ўргатиш жараёнини ташкил этиш мумкин. Маълумотларни хотирада узоқ сақлаш учун уларни одатдагидек оддий усуллар билан ўрганиш кифоя қилмайди. Сўзларни рангли, жуда катта ёки жуда кичик шаклда ёзиш мумкин. Қуйида немис тилини чет тил сифатида ўргатувчи С.Тунденинг немис тилидаги «соя» ва «ит» сўзлари учун қўллаган ёзувлари келтирилган¹.

1 расм. Сўзларни креатив ёзиш усули

Шунга ўхшаш креатив ёндашув рус педагоги И.Сорокинанинг дарсларида ҳам кузатилади². Унинг рус тилидаги сўз билан немис тилидаги сўзни боғлаб тайёрлаган тасвирлари диққатга сазовор.

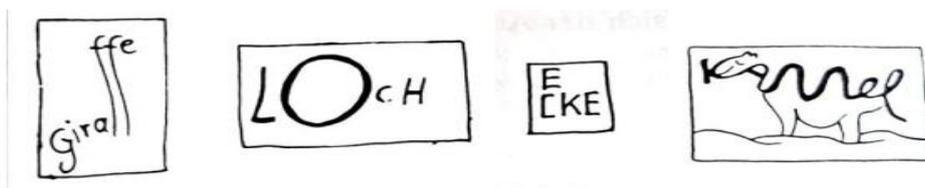
2 расм. krank/касал сўзини таржимасини ёдда сақлаш

¹ Tunde S. Mit Lerntechniken zum erfolgreichen Deutschlernen. // Konferencia az általános iskolai idegennyelv-
oktatásról „A jó gyakorlat”. –Budapest., 2004. – S. 2.

² Мнемотехника в изучении немецкого языка. мурожаат санаси: 13.06.2019 <https://infourok.ru>

Бу расмдан кўриниб турганидек, рус тилидаги **кран** сўзи немис тилидаги **krank** сўзи билан ажойиб тарзда боғланган. Унинг учун тайёрланган ҳикояча эса қуйидагича: сиз кураётган уй учун ишлаётган кран касал. У тузалиб ишни давом эттириши учун дори беряпсиз. Бу ҳолатни тасаввур қилиш ёрдамида, **krank** сўзи шу заҳотиёқ узоқ муддатли хотирага сақланади.

Графемали тасвирларга қараб немис тилини билмаган инсон ҳам бу сўзларни тушуниши мумкин:

3 расм. Сўзларни ўргатишда графемалардан фойдаланиш

Немис тили ўқитувчилари томонидан **tot** (ўлган) сўзини ўргатиш учун қўлланилган қуйидаги тасвир ҳам жуда қизиқарли дейиш мумкин, бунда иккита т ҳарфи худди христианларнинг хоҳи сингари, о ҳарфи эса қабр сингари ифодаланган:

4 расм. tot/ўлган сўзини визуаллаштириш

Одатда, христианларда қабр устида мана шундай хоч белгиси бўлади ва беихтиёр ўлим ёки ўлган сўзини ёдга солади. Бундай усуллар ёрдамида ўргатилган сўзлар хотирада узоқ муддат сақланади. Умуман, немис тилини ўқитишда грамматика ва сўз бойлигини оширишда мнемотехникадан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Ж.Жалоловнинг фикрига кўра, «...тил тажрибасини ҳисобга олиш деганда, ўқувчи шу кунгача ўзбек, рус, чет тил (инглиз, испан, немис ёки француз тили)дан олган билим, кўникма ва малакасининг ҳозир ўрганаётган чет тил материални ўзлаштиришга салбий (интерференция) ёки ижобий (транспозиция/фацилитация) таъсири тушунилади. Масалан, чет тилдаги «артикуль» аталмиш грамматик ҳодисани ўргатиш чоғида, унинг ўзбек тилида мавжуд эмаслиги туфайли, мазкур грамматик категорияга оид «артикуль» тушунчаси шакллантирилади. Оқибатда ўқувчи тил тажрибаси энди чет тилдаги «янгилик» билан бойийди»¹. Ушбу «янгилик» эса тил ўрганувчилар олдида муаммо сифатида кўндаланг бўлади. Отларнинг родини вербал қоида сифатида ёдлаш тил ўрганувчиларга маълум даражада қийинчилик туғдиради ва уларни узоқ вақт ёдда сақлаш

¹ Jalolov J. Chet tili o`qitish metodikasi.–T.: O`qituvchi, 2012. – 6 b.

ҳам осон эмас. Бу муаммони ҳал қилиш учун расмлардан фойдаланиш жуда самарали усулдир. Биламизки, расмларнинг ёдда сақланиб туриши узоқ вақт давом этади. Чунки расмни маълумотлар ўнг мия яримшари томонидан қабул қилинади. Бундай маълумотларни узоқ муддатли хотирага ўтказиш ва унга қайта муружаат қилиш тезлиги юқори бўлади. Масалан, мужской родга оид бўлган отларни қуйидагича расм ёрдамида ёдда сақлаш мумкин.

5 расм. Мужской родга оид типик отлар учун мнеморасм

Расмда берилган ҳар бир элемент ўзининг типик вакиллари хам шу родга оидлигини эслатиб туради. Масалан, *Januar* барча ой номларига, *BMW* эса қолган машина маркаларига ишорадир. Расмга мос қизиқарли ҳикоя тузиш эса бу жараённинг самарасини янада оширади.

Немис тилида отнинг қайси родга оидлигини кўрсатиб турувчи махсус қўшимчалар жадваллари мавжуд. Тадқиқотда жадваллар орқали берилган маълумотни шеърий парчалар орқали ўргатиш йўллари такомиллаштирилган. Масалан, мужской роднинг махсус қўшимчалари қуйидагича ўргатилиши мумкин:

Ich-ling-or-ismus, ast-ent-ist-iker,

Benutzen wir immer **DER**.

П.Хайнрих махсус қўшимчасиз бўлган отларни род учун типик бўлган рамзни танлаб олиш ва янги сўз ўрганилганида унга боғлаш ёрдамида эслаб қолишни тавсия этади. Тадқиқотчи женский род учун «*die Ballerina*» (балерина) сўзини танлаган. Масалан, балеринанинг эшик билан нимадир қилаётганини тасаввур қилиш ёрдамида «*Tür*» сўзининг артикли *die* эканлиги узоқ муддатли хотирага жойлаш мумкин. Уни мнеморасм сифатида қуйидагича тасвирладик:

6 расм. Die Tür/эшик сўзини артиклини эслаб қолиш учун мнеморасм

Маълумки, расмни ёдда сақлаш ва эслаш вербал маълумотга қараганда осон кечади. Кейинчалик эшик ҳақида ўйланганида беихтиёр балерина эсга тушади, бу эса сўзнинг женский родга оидлигини кўрсатади. Қолган родга мансуб отларга ҳам худди шундай ёндашиш мумкин.

Тадқиқотда немис тилидаги кўмакчиларни ўргатишда учрайдиган муаммолардан бири бўлган кўмакчиларни келишикларда аралаштириб юборишни бартараф этиш усуллари такомиллаштирилган.

Тил ўрганувчилар кўмакчиларни ёд олишади, лекин уларни қўллашда келишикларда аралаштириб юборишади. Мнемотехникадан фойдаланган ҳолда ушбу чалкашликларни осонгина бартараф этиш мумкин. Кўмакчиларни ўрганишда энг самарали воситалар *қўшиқ, ранг, расм ва тана аъзолари ҳаракати* ҳисобланади.

Масалан, **Akkusativ** келишиги учун кўк ва **Dativ** келишиги кўмакчилари учун қизил рангдан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Улардан мунтазам фойдаланиш натижасида, рангларда ажралиб турган сўзларни фарқлаш жараёни инсон миёсида осон кечади ва кўк рангда ёзилган кўмакчилар Akkusativ келишиги кўмакчилари, қизил рангдагилари эса Dativ келишиги кўмакчилари эканлиги тез ёдга тушади. Бундан ташқари улар бирикиб келган отнинг сўз тартибидаги ўрни ҳам ёдда сақланади.

Вақтни ифодаловчи кўмакчилар ҳам тил ўрганувчиларни бироз чалғитади. Бунинг сабаби, улар ўзлари бириккан сўз билан бирга ўзбек тилига фақат *–да* мазмуни билан таржима қилинишидир. Масалан, 2017 йилда, июнда, чоршанбада, соат 12:00 да. Лекин улар немис тилида турли кўмакчилар ёрдамида ифодаланади. Уларни эслаб қолиш учун эса ритмик шеърдан фойдаланиш мумкин. Унга қўшимча тарзда бирор расмдан фойдаланиш эса унинг узоқ ёдда осон сақланишига ва осон қайта эслашга ёрдам беради¹.

7 расм. Вақтни ифодаловчи кўмакчиларни фарқлаш усули

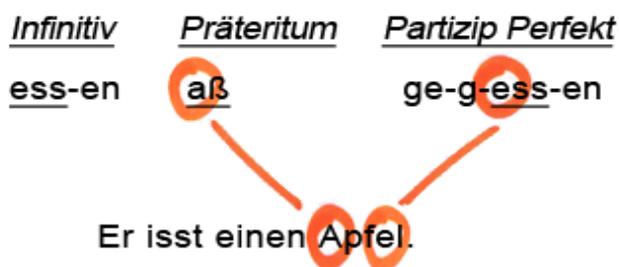
Кўриб турганингиздек, wann/қачон сўроғига жавоб бўлувчи сўзлар агар йилни, ойни билдирса «im» (яъни in+dem=im) кўмакчиси билан, ҳафта куни бўлса «am» (яъни an+dem=am) кўмакчиси билан, соатни билдирса «um» кўмакчиси билан қўлланилади. Бу сўзларни қофияга тушиши, яхши жаранглаши учун уларнинг ҳар бири олдидан «р» товуши қўшилган,

¹ Mnemotechniken. Deutschlehretagung. Мурожаат санаси. 7.08.2019. 12:26. <https://www.google.com>

натижада «**rim-ram-rum**» ритми ҳосил бўлган. Уни эслаб қолиш ҳам ёқимли, ҳам осон.

Одатда биз дарсларимизда феълларни ўргатишда шу феъл иштирок этган гап тузиб берамиз. Масалан «*essen*» феълига луғатларда ҳам қуйидагича наъмуна гаплари келтирилиши мумкин: «*Sie isst kein Fleisch.*» ёки «*Was gibt es heute zu essen?*». Бу мисоллар ҳам тушунарли, содда ва шу феълни ўргатишга ёрдам беради. Аммо феълларни янада қизиқарли қилиб ўргатиш учун мнемотехникадан фойдаланиш мумкин. Агар феълларни ўргатишда мнемотехникадан фойдаланилса, улар узоқ вақт ёдда сақланиб қолади, бундан ташқари дарслар қизиқарли ва жонли тус олади.

П.Хайнрих феълларнинг уч асосий шаклини эслаб қолиш учун қуйидагича гаплардан фойдаланиш мумкинлигини қайд этади:

8 расм. *essen* феълининг уч асосий шаклини ёдда сақлаш усули

Essen феълининг ўтган замондаги шакли *aß*, сифатдош II шакли эса *gegessen* ҳисобланади. *Apfel* сўзининг биринчи бўғинидаги *a* – *aß* га, иккинчи бўғиндаги *e* эса *gegessen*га ишорадир.

Феълларни ўргатишни турли усуллари уйлаб топишга ҳаракат қилиш лозим. Ҳ.Шпербер кучли феълларнинг уч асосий шаклини ёд олиш учун уларни шеърга айлантириш мумкинлигини қайд этади.

Инглиз тили грамматикасини ўргатишга мўлжалланган *Grammar in Use* китобида нотўғри феълларнинг уч асосий шакли айнан шу тарзда берилган. Лекин немис тили грамматикасини ўргатувчи китобларда бу ёндашув кўзга ташланмайди.

Феълларни ўргатиш билан боғлиқ муаммолар фақатгина кучли феълларни ёд олиш билан чекланмайди. Ўқитувчи ҳар бир замонни ўргатишда ҳам турли муаммоларга дуч келиши мумкин. Айтайлик, ўрганилиши лозим бўлган грамматик мавзу «Das Präsens» (ҳозирги оддий замон) бўлсин. Ўзбек ва немис тилларида замон ясалиши бир хил бўлмаганлиги сабабли тил ўрганувчиларда бу мавзунини эслаб қолиш қийин кечади. Немис тилида феъл ҳозирги замонда тусланганида тўрт хил шаклда қўлланилади. Шахс-сон қўшимчаларини эса акроним сифатида эслаб қолиш яхши самара беради. *esttenten* акроними ҳозирги замон шахс-сон қўшимчаларидан ясалган. Масалан, «gehen» феълини наъмуна сифатида олсак, унинг тусланишини *gehe, gehst, geht, gehen, geht, gehen* бўлади. Қорайтирилган ҳарфлар шахс-сон қўшимчаларини кўрсатиб турипти. Келаси сафар бошқа феълни тушлаш керак бўлганида, *esttenten* акронимини эслаб, феълни тушлашда давом этиш мумкин бўлади.

Тадқиқотнинг «Немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш самарадорлиги» деб номланган учинчи бобида немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш юзасидан педагогик тажриба-синов ишларини ташкил этиш ва ўтказишнинг ташкилий асослари, мақсад-вазифалари, натижаларнинг самарадорлик даражаси ва унинг математик-статистик таҳлили ёритиб берилган.

Тадқиқотнинг тажриба қисми жараёнида ментал ўрганиш усуллари чет тил таълимининг интенсифлашишига, жараён динамикасининг ошишига, тил ўрганувчиларда ўқув мотивациясининг ривожланишига, мнемотехник компетентликни шакллантириш асосида тил ўрганишга бўлган иштиёқни уйғотишга хизмат қилиши борасидаги назарий қарашларни амалий жиҳатдан асослашга ҳаракат қилинди.

Тадқиқотда турли тадқиқот усулларида фойдаланилди. Дастлаб мавзуга оид илмий манбалар, ўқув-услубий адабиётларни ўрганилиб, аввал олиб борилган тадқиқотларда эришилган ютуқ ва камчиликлар таҳлил қилинди. Педагогик тажриба жараёнида педагогик кузатув, сўровнома ўтказиш, педагогик прогнозлаш ва ташхислаш, эксперт баҳолаш, тадқиқот натижаларини математик-статистик қайта ишлаш методлари катта аҳамият касб этди.

Тажриба-синов базаси сифатида Фарғона давлат университети, Наманган давлат университети ва Ўзбекистон Миллий университети танланди. Тажриба-синов ишларига жами 216 нафар респондент жалб қилинган бўлиб, 196 нафари 1- ва 2- босқич талабалари, 20 нафари немис тили ўқитувчилари ҳисобланади.

Тажриба-синовда иштирок этган талабалар тажриба ва назорат гуруҳларига ажратилди ва уларда мнемотехник компетенциянинг шаклланганлик даражаси 5 баллик тизимда аниқланди. (1-жадвалга қarang.)

1-жадвал

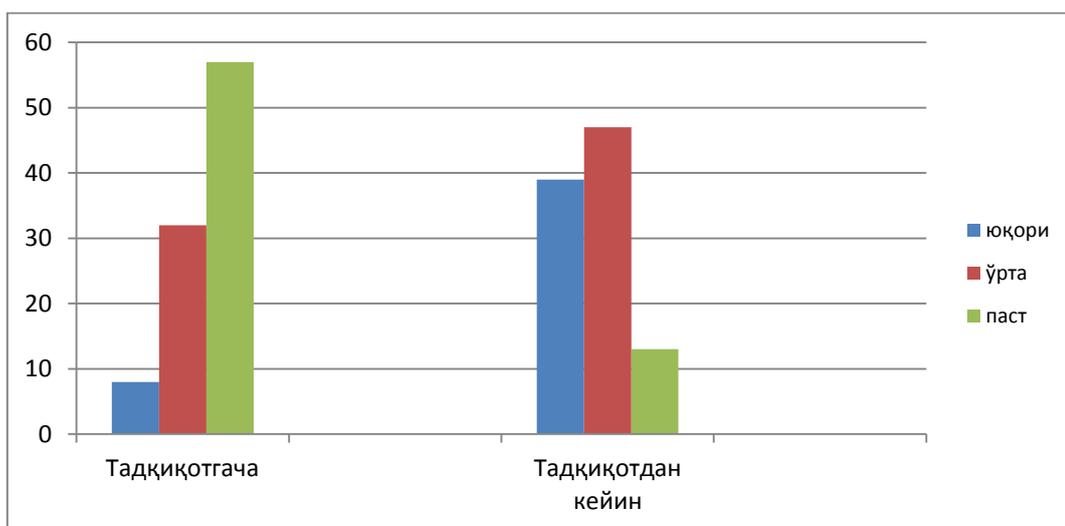
Немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш технологиялари бўйича талабаларни тажриба бошидаги ва якунидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Тайёргарлик даражаси					
	Тадқиқотгача			Тадқиқотдан кейин		
	юқори	ўрта	паст	юқори	ўрта	паст
Тажриба гуруҳларида	15	43	41	39	47	13
Назорат гуруҳларида	7	32	58	8	32	57

Тажриба-синов натижалари таҳлиliga кўра, тадқиқот жараёнига жалб этилган талабалар бўйича тадқиқотдан кейинги олинган статистик кўрсаткичлар тадқиқотгача нисбатан билим, кўникма ва малакалар шаклланганлиги аниқланди. Бу ҳолатни объектив баҳолаш учун статистик таҳлил амалга оширилади, аниқлаштирган хулосагина тажриба-синов

ишларининг илмий, педагогик, технологик ва методик жihatдан тўғри самарали олиб борилганини тасдиқлайди. Тажриба-синов даврида ҳам статистик таҳлилни амалга ошириш учун Стьюдент ва Пирсон методлари танланди. Мазкур метод икки гуруҳда қайд этилган кўрсаткичларни аниқлаш ва объектив баҳолаш имконига эга. Математик статистик методнинг моҳиятига кўра дастлабки босқичдаги каби тадқиқотгача ва тадқиқотдан кейинги қайд этилган танланмалар сифатида белгиланиб юқори, ўрта ва паст даражалар бўйича вариацион қаторлар ҳосил бўлди.

Юқоридаги жадвал маълумотларини таққослаш мақсадида қуйидаги диаграммани ҳосил қиламиз.

9-расм. Немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш технологияси бўйича талабаларнинг тажриба бошидаги ва якунидаги ўзлаштириш даражаси диаграммаси

Диаграммадан кўриниб турибдики, тадқиқотдан кейинги статистик кўрсаткичлар тадқиқотгача бўлган статистик кўрсаткичларидан юқори экан. Энди 1- жадвал маълумотларини математик статистик таҳлил қиламиз.

Тадқиқотгача бўлган статистик кўрсаткичлар ва талабалар сонини мос равишда X_i, n_i лар ва шу каби тадқиқотдан кейинги статистик кўрсаткичлар ва талабалар сонини мос равишда Y_j, m_j лар орқали белгилаб, статистик гуруҳланган вариацион қаторлар тузилади. Шунингдек, талабалар тасдиқлаган юқори кўрсаткични 5 балл билан, ўрта кўрсаткични эса 4 балл билан ва паст кўрсаткични 3 балл билан белгилаймиз.

Тадқиқотгача ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$(1) \begin{cases} X_i & 5; & 4; & 3; \\ n_i & 8; & 32; & 57; \end{cases} \quad n = \sum_{i=1}^3 n_i = 97$$

Тадқиқотдан кейинги ўзлаштириш кўрсаткичлари:

$$(2) \begin{cases} Y_i & 5; & 4; & 3; \\ m_i & 39; & 47; & 13; \end{cases} \quad m = \sum_{i=1}^3 m_i = 99$$

Статистик таҳлил ўтказишни қулайлаштириш мақсадида юқоридаги вариацион қаторлардан n_i ва m_j такрорийлик (частота)ларни мос статистик

эҳтимоллик формулалари $p_i = \frac{n_i}{n}$ ва $q_j = \frac{m_j}{m}$ (1) асосида ҳисоблаймиз.

$$(3) \begin{cases} X_i & 5; & 4; & 3; \\ p_i & 0,08; & 0,33; & 0,59; \end{cases} \quad \sum_{i=1}^3 p_i = 1$$

$$(4) \begin{cases} Y_i & 5; & 4; & 3; \\ q_i & 0,39; & 0,48; & 0,13; \end{cases} \quad \sum_{i=1}^3 q_i = 1$$

Статистик таҳлилни ҳар икки гуруҳ бўйича ўртача ўзлаштиришларини ҳисоблаб, қиёслашдан бошлаймиз. Ўртача ўзлаштириш кўрсаткичлари қуйидаги натижаларни берди:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^3 p_i X_i = 0,08 \cdot 5 + 0,33 \cdot 4 + 0,59 \cdot 3 = 0,40 + 1,32 + 1,77 = 3,49$$

Фоизда $\bar{X}\% = \frac{3,49 \cdot 100\%}{5} = 69,8\%$,

$$\bar{Y} = \sum_{j=1}^3 q_j Y_j = 0,39 \cdot 5 + 0,48 \cdot 4 + 0,13 \cdot 3 = 1,95 + 1,92 + 0,39 = 4,26$$

Фоизда $\bar{Y}\% = \frac{4,26}{5} \cdot 100\% = 85,2\%$

Демак, синов гуруҳларидаги ўзлаштириш назорат гуруҳларидаги ўртача ўзлаштиришдан $(85,2 - 69,8)\% = 15,4\%$ га юқори экан.

Юқоридаги натижаларга асосланган ҳолда математик статистик таҳлил қилинганда, тажриба якунидаги ҳолат учун қуйидаги (2-жадвал) натижалар топилди.

Тажриба якунидаги статистик кўрсаткичларнинг ўрта қиймати, ўртача квадратик четланиш, танланма дисперсия, вариация кўрсаткичлари, Стьюдентнинг танланма мезони, Стьюдент мезони асосида эркинлик даражаси, Пирсоннинг мувофиқлик мезони ва ишончли четланишлари қуйидаги жадвалда акс эттирилди.

2-жадвал

Тажриба якунидаги статистик кўрсаткичлар

\bar{X}	\bar{Y}	S_x^2	S_y^2	C_x	C_y	$T_{x,y}$	K	$X_{n,m}^2$	Δ_x	Δ_y
3,49	4,26	0,4099	0,4524	1,70	2,77	11,0	139,6	50,94	0,14	0,13

Юқоридаги натижаларга асосланиб тажриба-синов ишларининг сифат кўрсаткичларини ҳисоблаймиз.

Бизга маълум $\bar{X} = 3,49$; $\bar{Y} = 4,26$; $\Delta_x = 0,14$; $\Delta_y = 0,13$ га тенг.

Бундан сифат кўрсаткичлари:

Бундан ўқитиш самарадорлиги кўрсаткичи қуйидагича аниқланади:

$$K_{yco} = \frac{(\bar{Y} - \Delta_y)}{(\bar{X} + \Delta_x)} = \frac{4,26 - 0,13}{3,49 + 0,14} = \frac{4,13}{3,63} = 1,14 > 1;$$

Билиш даражасини кўрсаткичи эса қуйидагича аниқланади:

$$K_{oob} = (\bar{Y} - \Delta_y) - (\bar{X} - \Delta_x) = (4,26 - 0,13) - (3,49 - 0,14) = 4,13 - 3,35 = 0,78 > 0;$$

Олинган натижалардан ўқитиш самарадорлигини баҳолаш мезони бирдан катталиги ва билиш даражасини баҳолаш мезони нолдан катталиги билан изоҳлаш мумкин. Бундан маълумки, тажриба якунидаги ўзлаштириш тажриба бошидаги ўзлаштиришга нисбатан юқори экан. Тажриба-синов ишлари натижасида шу хулосага келиндикки, талабаларнинг мнемотехника ёрдамида немис тилини ўрганиш самарадорлигини ошириш юзасидан талабалар билан олиб борилган тажриба-синов ишлари самарадор экан.

Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти шундан иборатки, улардан чет тилларни ўргатиш жараёнида ўрганиш самарадорлигини ошириш учун фойдаланиш мумкин. Олинган натижаларнинг амалий аҳамияти мактабгача таълим, мактаб, лицей ва олий таълим муассасаларида чет тилларни ўргатиш жараёнини янада такомиллаштиришнинг комплекс чора-тадбирларини амалга оширишда қўлланилиши мумкинлигида кўринади. Олиб борилган амалий тадқиқотлар ва сўровлар натижаси шуни кўрсатадики, ўқитувчиларда мнемотехникадан дарс жараёнида фойдаланиш кўникмаси ҳали етарлича шаклланмаган. Бу муаммони бартараф этиш учун ўқитувчилар учун семинар-тренинглар ташкил этиш тавсия қилинади.

Юқорида қайд этилган муаммоларни ҳал этиш учун яратилаётган дарсликларда кўпроқ визуаллаштириш, грамматик қоида баёнидан қочиш, дарс машғулотида интерактив ва мнемоник материалларни кўпайтириб боришга ҳаракат қилиш лозим.

Демак, тажриба-синов ишлари натижасида талабаларнинг немис тили дарсларида мнемотехника ёрдамида ўрганиш самарадорлигини ошириш юзасидан талабалар билан олиб борилган тажриба-синов ишлари самарадор эканлиги исботланди.

ХУЛОСАЛАР

1. Мнемотехник характердаги ўқув материалларини тайёрлашда ўзаро боғлаш, жонлилик, аниқлик, танишлик, антиқалик, ранглилик, тил ўрганувчилар томонидан яратилган тасвирлар, ҳиссиётлилик каби методик мезонлар ўзаро алоқадорликда қўлланилиши натижавийликни оширади. Бунда дастлаб содда мнемотехник материаллардан аста-секинлик билан мураккаб мнемотехникалардан фойдаланишга ўтиш изчилликни таъминлайди.

2. Немис тили ўргатишда фойдаланиладиган қуйидаги мнемотехниканинг турлари фарқланади: визуал мнемотехника; акустик мнемотехника; визуал-акустик мнемотехника; вербал мнемотехника; ҳаракатга асосланган мнемотехника; маконга оид мнемотехника.

3. Янги маълумотларни ўрганишда, албатта, уларни аввал ўрганилган билимларга боғлаш ва тизимлилик, мунтазамлилик асосида такрорлаб бориш лозим. Берилган маълумотларни қисқа муддали хотирада сақлаш жуфтлаб ёки гуруҳлаб эслаб қолиш ёрдамида осонлаштирилади. Масалан, 4 8 7 6 9 1 5 сонларини эсда сақлаш учун уни 4 8 7 6 9 1 5 сифатидаги учта туркум маълумотга айлантириш орқали жараёни тезлаштириш мумкин.

4. Немис тилидаги мураккаб мавзулардан ҳисобланган артикль мавзусини мнемотехник материаллардан фойдаланган ҳолда ўргатиш лозим. Мнеморасм, акронимлар, артиклар саҳнасини чизиш кабилар нафақат ёдда сақлаш жараёнини яхшилайдди, балки дарс жараёнининг қизиқарли ва мотивацион кечишига туртки беради.

5. Кучли феълларни мнемоник шеърга айлантириш, уни куйга солиш оддий вербал маълумотни ўнг мия яримшари томонидан қабул қилинадиган маълумот турига айлантиради. Мияга тизимли шаклда, у тушунадиган тилда буйруқ беришни талабаларга ўргатиш лозим. Шу тариха ўрганиш самараси оширилади.

6. Кўмакчиларнинг қайси келишида қўлланилишини аралаштириб юбормаслик учун мнемотехникадан, хусусан, акроним, акростикдан фойдаланиш кутилган натижани беради.

7. Сўз бойлигини оширишда мнемотехникадан фойдаланиш самарали усуллардан бири ҳисобланади. Немис тилидаги сўз билан она тилидаги сўзни ўзаро боғлаш, унга мос тасвирдан фойдаланиш, графемаларни қўллаш, сўзга оид кичик, фантастик ҳикоя тузиш ўрганилаётган сўзнинг узок муддатли хотирага тез ўтказилишига хизмат қилади. Маълумотларни узок муддатли хотирага ўтказишда уларни иложи борича ҳиссиётлар билан боғлаш ва мунтазам такрорлаб туриш талаб этилади. Немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш орқали талабаларнинг тил ўрганишга бўлган мотивацияси ривожлантирилади.

ТАВСИЯЛАР

1. Немис тили ўқитиш жараёнида талабаларда фанга оид компетенциялар билан узвийликда мнемотехник кўникманинг шакллантирилиши, ривожлантирилиши ва такомиллаштирилиши педагогик эҳтиёж сифатида сингдирилиши, олий таълим муассасаларида чет тил ўқитиш методикаси фанида мнемотехник компетенциясини ривожлантиришга доир машқлар кўламини ошириш лозим.

2. Мнемотехника катта ҳажмдаги маълумотларни эслаб қолиш ва қайта қўллашга эришишнинг самарали ва замонавий усули сифатида чет тил ўқитиш методикаси соҳасида махсус фан сифатида ўрганилиши ва ўргатилиши лозим.

3. Чет тил дарсларида мнемотехникадан фойдаланиш ва бўлажак ўқитувчиларнинг мнемотехник компетенцияларини ривожлантириш масалаларига бағишланган онлайн вебинарлар, семинар-тренинглар ўтказиш мақсадга мувофиқ.

**ONE-TIME SCIENTIFIC COUNCIL ON THE BASIS OF
SCIENTIFIC COUNCIL FOR AWARDED SCIENTIFIC DEGREES
DSc.03/30.12.2019.Fil.05.02
AT FERGHANA STATE UNIVERSITY**

FERGHANA STATE UNIVERSITY

KHASANOVA OZODAKHON KURVONALI KIZI

**TECHNOLOGY OF USING MNEMOTECHNICS IN TEACHING
GERMAN**

13.00.02 - Theory and Methodology of Training and Education (the German language)

**DISSERTATION ABSTRACT OF DOCTOR OF PHILOSOPHY
(PhD) ON PEDAGOGICAL SCIENCES**

Ferghana-2021

The theme of the doctoral (PhD) dissertation is registered by the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B2021.4.PhD/Ped1209.

The dissertation has been prepared at Ferghana State University.

The abstract of the (PhD) dissertation is posted in three (Uzbek, English, Russian (resume)) languages on the website of the Ferghana State University (www.fardu.uz) and on the informational-educational portal «ZiyoNet» (www.ziynet.uz)

Scientific supervisor:

Qakhkhorova Mavluda Mukarramovna
Candidate of Philological Sciences, Docent

Official opponents:

Umarchodjaev Mukhtorkhoja Eshonkhoja
Doctor of Philological Sciences, Professor

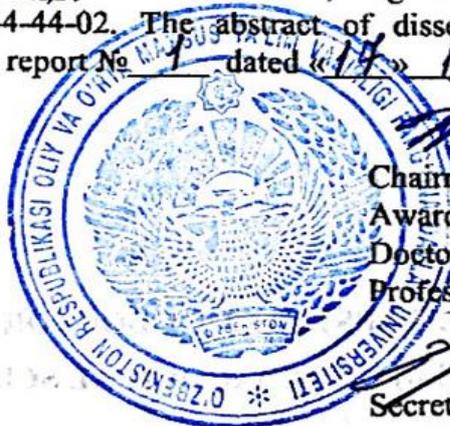
Urinova Nilufar Mukhammadovna
Candidate of Pedagogical Sciences, Docent

Leading organization:

Namangan State University

Defense of the dissertation will take place on «29» 12 2021 at 14⁰⁰ at a meeting of the Scientific Council DSc.03/30.12.2019.Fil.05.02 under Ferghana State University. (Address: 150100, Ferghana, Murabbiylar street, house number 19. Phone.: (373) 244-44-02; e-mail: fardu_info@umail.uz).

The dissertation is available at the Information Resource Centre of Ferghana State University (registered under № 144). Address: 150100, Ferghana, Murabbiylar street, house number 19. Phone: (373) 244-44-02. The abstract of dissertation was distributed on «17» 12 2021. (Mailing report № 1 dated «17» 12 2021).

Sh.M.Iskandarova
Chairman of the Scientific Council
Awarding Scientific degrees,
Doctor of Philological sciences,
Professor

M.T.Zokirov
Secretary of the Scientific Council
awarding scientific degrees,
Candidate of Philological
sciences, docent

M.Kh.Hakimov
Chairman of one-time Scientific
Seminar at the basis of the
Scientific Council awarding
scientific degrees, Doctor of
Philological sciences, Professor

INTRODUCTION (Abstract of the (PhD) dissertation)

The actuality and significance of the dissertation work. Language teaching has never lost its relevance in the development of world science. As well as making a contribution to the development of various fields, the need for certain innovations in the process is increasing day by day. Throughout the world there is a growing interest in the effective use of memory in teaching and learning foreign languages, the ability to memorise large amounts of material in a short time with minimal efforts, and the development of mnemonic competence of the language learners. It is important to study the problem of improving the technology of using mnemonics in order to achieve efficiency in the process of language teaching to students of German language in higher education institutions.

In the field of methodology of teaching of world languages scientific researches on development of training materials based on language learning methodologies, its importance in the teaching and learning process, and the formation of creative thinking in language learners have been carried out. The results of the research indicate that methods of mental learning based on the formation of mnemonic competence in language learners serve to intensify foreign language learning, to raise the dynamics of the process, to develop students' learning motivation and encourage their desire to learn the language.

For those who communicate in Uzbek, innovations in the field of foreign language teaching are consistently developing due to the relevance of various socio-political needs. In particular, issues such as "...developing foreign language teaching as a priority of educational policy, improving radically the quality of education in this field, attracting qualified teachers and increasing the interest of the population in learning foreign languages"¹ have been raised by our government to the level of public policy. It is important to form mnemonic competence in future foreign language teachers, to justify scientifically and pedagogically and model the essence and content of the model of achieving effectiveness by using memory, to define the role of mnemonics in increasing the intensity and interest in language teaching and learning, which allows to raise the quality of foreign language teaching to a higher level.

This dissertation research to a certain extent will serve to implement the tasks outlined in the Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan PF No. 4947 dated February 7, 2017 "On the strategy of actions for further development of the Republic of Uzbekistan", Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan PF No. 6155 dated February 3, 2021 "On the State program on strategy implementation of actions in five priority directions of development of the Republic of Uzbekistan in 2017 - 2021 in "Year of support of youth and strengthening of health of the population", in the Resolutions of the President of Republic of Uzbekistan PQ No. 2909 dated April 20, 2017 "On measures for the further development of the higher education system", PQ No. 3775 dated June 5,

¹ Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PQ-5117 "On measures to raise the popularization of learning foreign languages to a qualitatively new level." -T :. May 19. 2021.

2018 "On additional measures to improve the quality of education in higher educational institutions and ensure their active participation in large-scale reforms implemented in the country", PQ No. 5117 dated May 19, 2021 "On measures to raise the popularization of learning foreign languages to a qualitatively new level", Resolutions of the Cabinet of Ministers VMQ No.174 dated May 24, 2016 "On measures to acquire foreign educational and scientific literature for the higher educational system", VMQ No. 610 dated August 11, 2017 "On measures to the further improving the quality of teaching foreign languages in educational institutions", VMQ No. 816 dated 10 October, 2018 "On the provision of educational literature for higher educational institutions", as well as in other normative and legal documents related to these activities.

Correspondence of the research to the priorities of the development of science and technology of the republic. The present study was conducted within the framework of the priority of science and technology development of the Republic I. "Formation of a system of innovative ideas and ways to implement them in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and democratic state".

The scope of the study of the problem. The problems of teaching foreign languages in our republic are covered in the works of such well-known scientists as J. Jalolov, G. Bakieva, O. Khoshimov, T. Sattorov, S. Saydaliev, G. Mahkamova, M. Khodjaev, M. Kakhkhorova, D. Tadjiboeva M. Yakubboev¹.

Scholars such as M. Ziganov, V. Kozarenko, A. Semin, P. Atalaevanika, I. Mamieva have highlighted the importance of mnemonics in the study of foreign languages in the English-Russian and German-Russian languages².

The study of the use of mnemonics in the teaching of world languages is first considered in a study by J. Buno³. However, extensive research on this topic began to take shape only in the last quarter of the last century. The available research has

¹ Jalolov J. Chet tili o`qitish metodikasi. – T.: O`qituvchi, 2012. – 434 b.; Jalolov J.J., Makhkamova G.T., Ashurov Sh. S. English Language Teaching Methodology (Theory and Practice). – T.: 2015. – 336 p.; Bakieva G., Iriskulov M., Russek M., Kan G., Tahirjanova S., Kambarov. N. Stay in Touch, O`zDJTU. – T., 2007. – 279 p.; Хошимов Ў. ва бошқалар. Инглиз тили ўқитиш методикаси. – Т., 2003. – 210 б.; Сатторов Т. Бўлажак чет тили ўқитувчисининг услубий омилкорлигини шакллантириш технологияси (инглиз тили материалида) ТДЮИ. – Т., 2003. – 198 б.; Саидалиев. С. Чет тил ўқитиш методикаси очерклар. – Наманган., 2004. – 238 б.; Makhkamova G.T., Alimov Sh. S., Ziyayev A.I. Innovative pedagogical technologies in the English Language Teaching. – T., 2017. – 232 p.; Мисиров С.А. Касб-хунар коллежларида инглиз тилини ўқитишнинг лингводидактик асослари: Пед. фан. номз. дисс. автореф. – Т., 2007. – 24 б.; Дадаходжаева М.С. Учебные комплексы и значения упражнений и заданий в них. // Иностранные языки в Узбекистане. Научно-методический электронный журнал. Ташкент. – № 3 (22). – 2018. – С. 107-108; 66. Ходжаев М., Qahhorova M. Chet til o`qitish metodikasi. – T.: 2012. – 182 b.; Таджибаева Д.А. Кичик мактаб ёшидаги болаларнинг чет тили коммуникатив компетенциясини шакллантириш (немис тили мисолида): Пед. фан. бўйича фалсафа док. ... дисс.автореф. – Т., 2020. – 53 бет; Якуббаев М.М. Талабаларда миллатлараро толерантликни ривожлантиришнинг этнопедагогик асосларини шакллантириш: Пед. фан. бўйича фалсафа док. дисс.автореф. – Наманган., 2021. – 50 бет.

² Зиганов М., Козаренко В., Семин А.Н. Техника запоминания иностранных слов (запоминание на основе визуального мышления). – Москва: Издательство Образования. 2002. – 110 с.; Аталаяваника П. Обучение произносительным навыкам второго иностранного языка в многоязычной аудитории (Немецкий язык, языковой факультет национального ВУЗа): Автореф. дисс. канд. пед. наук. – Пятигорск., 2004. – 20 с.; Мамиева И. Мнемотехнические приемы работы с лексикой на занятиях по русскому языку как иностранному: Дисс. канд. пед. наук. – М., 2002. – 157 с.

³ Buno J. Neue Lateinische Grammatica In Fabeln und Bildern. – Danzig: 1651. – 244 S.

been conducted mainly in English, the main ones being the works of R. Atkinson, R. Schiffrin, A. Cohen, M. Raugh, J. Levin, K. Higbee, G. Miller, M. Pressley, F. Bellezza, M. Robbins, C. Benge, A. Campos, F. Craik and R. Lockhart¹. Their research has mainly investigated the ways of applying the keyword mnemonic method in the process of the English language learning.

Research on the use of mnemonics in teaching German has mainly been carried out in the last years of the last century. The studies by J. Rohrer, H. Sperber, W. Tönshoff, U. Nordkämper-Schleicher, M. Spitzer are of particular importance². Over the past 20 years the use of mnemonics in German language teaching has been the focus of several scholars, teachers, and methodologists. In particular, the research of the German researcher P. Heinrich³ is noteworthy.

In recent years Uzbek researchers Sh. Rakhmonov and I. Sattiboev have tried to shed light on the use of mnemonics in teaching foreign languages⁴. This study focuses on teaching and learning English by using mnemonics, but the use of mnemonics in teaching German has not been studied by Uzbek researchers.

The target research differs from the above-mentioned works in that it focuses on the development of mnemonic competence of German language students, increasing their interest in language learning with the use of mnemonic materials and increasing the effectiveness of learning.

The relevance of the research to the research plans of the higher educational institution where the dissertation was completed. This dissertation

¹ Atkinson R., Raugh M. An application of the mnemonic keyword method to the acquisition of a Russian vocabulary. // *Journal of Experimental Psychology*. № 104. – p: 126–133.; Cohen A. The use of verbal and imagery mnemonics in second-language vocabulary learning. // *Studies in Second Language Acquisition*. 1987. № 9. – p: 43-62.; Cohen A., Aphek E. Easifying Second Language Learning. // *Studies in Second Language Acquisition*. 1981. № 2. – p: 221-236. Levin J. The mnemonic '80s: Keywords in the classroom. // *Educational Psychologist*. 1981. №16. – p: 65–82.; Levin J. Pictorial strategies for school learning: Practical illustrations. *Cognitive strategies research. // Educational applications.* –New York. Springer-Verlag. 1983. – p: 284-304.; Higbee K. More Motivational Aspects of an Imagery Mnemonic. // *Applied Cognitive Psychology*. 1994. № 8. – p: 1-11.; Pressley M. Use of a mnemonic technique to teach young children language vocabulary. // *Contemporary Educational Psychology*. 1981. № 6. – p: 110-116.; Miller G., Levin J., Pressley M. An adaptation of the keyword method to children's learning of foreign verbs. // *Journal of Mental Imagery*. 1980. № 4. – p: 57–61. ; Bellezza F. Mnemonic-device instruction with adults. // *Cognitive strategy research: Psychological foundations*. 1983. – p: 51–73.; Bellezza F. Mnemonic devices: Classification, characteristics, and criteria. // *Review of Educational Research*. № 51. –p: 247–275.; Benge C., Robbins M. Using keyword mnemonics to develop secondary students' vocabularies: A teacher's action research. // *Journal of Language and Literacy Education*. 2009. № 6(1). –p: 93-104.; Campos A. Limitations of the Mnemonic-Keyword Method. // *The Journal of General Psychology*. 2003. № 130(4). – p: 399-413.; Craik F., Lockhart R. Levels of processing: A framework for memory research. // *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*. 1972. № 11. – p: 671-684.

² Rohrer J. Zur Rolle des Gedächtnisses beim Sprachenlernen. –Bochum: Verlag Ferdinand Kamp. 1978. –136 S.; Sperber H. Mnemotechniken im Fremdsprachenerwerb. Mit Schwerpunkt «Deutsch als Fremdsprache». Iudicium Verlag. 1989. – 344 S.; Sperber H. Gehen - ging - gegangen. // *Fremdsprache Deutsch*. 1993. № 8. – S. 19-25.; Sperber H. Gedächtnistechniken für Deutsch als Fremdsprache Workshop im Informationszentrum. // *Vortrag*. – München. 2009. – S. 1-6.; Tönshoff W. Training von Lernerstrategien im Fremdsprachenunterricht unter Einsatz bewusstmachender Vermittlungsverfahren. // *Strategien und Techniken beim Erwerb fremder Sprachen.* –Ismaning., Max Hueber Verlag, 1996. S. 203 – 215.; Nordkämper-Schleicher U. Besser behalten. Mnemotechniken beim Sprachenlernen am Beispiel «Deutsch als Fremdsprache» für Erwachsene: Dissertation. – Pädagogische Hochschule Freiburg., 1998. – 202 S.; Spitzer M. Lernen. Gehirnforschung und die Schule des Lebens. –Berlin: Spektrum Akademischer Verlag. 2002. – 528 S.; Spitzer M. Selbstbestimmen. –Berlin: Spektrum Akademischer Verlag. 2004. – 438 S.

³ Heinrich P. Deutsch lernen mit Mnemotechniken. – E-Book. 2008. – 144 S.; Heinrich P. Kognitive Strategien. Mnemotechniken im Daf/DaZ-Unterricht. E-Book. – 81 S.

⁴ Rahmonov Sh., Sattiboev I. So'z yodlash sirlari. -T.: Istiqlol nuri, 2015. –125 b.

work was carried out within the framework of the research work plan of Ferghana State University on "Current problems of teaching foreign languages".

The aim of the research is to study the issue of intensification of the process of learning German through the use of mnemonics and to improve the methods of effective application of mnemonics in relation to the Uzbek audience.

Tasks of the research are the following:

to improve the application of German grammatical rules, in particular the use of articles with nouns, auxiliary words with cases, verb tenses, memorization of the three basic forms of irregular verbs;

to develop the process of teaching and learning new words in German and the development of German-Uzbek mnemonic learning materials;

to develop a basis for increasing the intensity, effectiveness and engaging of the language learning process through teaching German using mnemonics;

to create an effectiveness achievement model based on the formation of the skill of using memory abilities in students.

The object of the research is the process of learning the German language using mnemonics by students of higher educational institutions.

The subject of the research is pedagogical contents, methods and means of teaching German to university students using mnemonics.

The methods used in the research. In the target research scientific sources, methods of studying and the analysis of the educational literature, methods of pedagogical supervision, interviewing, pedagogical prognosis and diagnostics, an expert estimation, methods of mathematical and statistical processing of results of research have been used.

The scientific novelty of the research:

the ability to use correctly articles of nouns in German, the correct use of auxiliary words in cases, verb tenses, memorization of the three basic forms of irregular verbs through mnemonic association, visualization, acronym, acrostic, body parts movement, rhyming technique have been improved;

the process of teaching and learning new words in German based on the key words, visualization techniques, storytelling of mnemonics has been improved, as well as German-Uzbek mnemonics teaching materials have been developed;

the increase of intensity, effectiveness and engaging of language learning process through the use of teaching materials that develop mnemonics, the teaching of large amounts of information with less time and effort, the preparation of teaching materials depending on the way students receive information has been justified;

the content component of the model of efficiency achievement based on the formation of the skill of using memory abilities in students, the formation of personal attitudes to mnemonics in the classroom, the inclusion of information about the criteria and types of mnemonics in students, the formation of mnemonics competence has been developed.

The practical results of the research are as follows:

as a result of the implementation of the research on the use of mnemonics in teaching German language, the enrichment of the obtained conclusions on the methodology of teaching a foreign language, comparative methodology of teaching foreign languages, integration of language skills with scientific and practical views have been substantiated;

Uzbek-German-English-Russian dictionary based on mnemonic visualization has been published;

an electronic "Multi dictionary" (02.12.2019. DGU 07463) has been created;

an electronic program "Quvnoq nemis tili" has been created (24.06.2020. DGU 08633).

Validity of the research results is explained by the clarity of the problem, the rigidity of the conclusions and recommendations, the analysis of data based on reliable scientific sources of Uzbekistan and the world, the results of which are based on mathematical and statistical methods.

The scientific and practical significance of the research results.

The scientific significance of the results of the study is expressed in the identification of the peculiarities of the use of mnemonics in German classes and the presentation of relevant scientific views. The views presented in the dissertation serve as a scientific basis for research in the field of German language teaching methodology.

The practical significance of the research results is explained by the possibilities of its use in improving the teaching of communicative grammar, oral speech skills, reading and writing practice, integration of language skills, comparative methodology of teaching foreign languages, as well as improving the content of teaching foreign language subject in non-philological directions.

Implementation of the research results. Theoretical propositions, practical recommendations and conclusions of the research on the use of mnemonics in teaching German are applied in the following:

conclusions on the use of mnemonics in teaching words and grammatical rules through keyword, visualization, storytelling, and body language learning were used in the preparation of German textbooks for Deutsch mit Spaß, Grades 3,4, and Deutsch, Grade 9. (Resolution of the Ministry of Public Education No. AI No. 154 of 17 June 2016). As a result, the information in the sections of the textbooks "Mein Haus", "Mein Zimmer", "Meine Verwandten", "Berufe", "Die Wirtschaft" has become more effective, interesting, colorful, grammatical rules are aimed at memorizing body movements, visualization, topics were proven on the basis of scientific views;

recommendations on the learning information through mnemonic association, visualization, acronym, acrostic, body parts movement, analysis of the role of memory in the learning process were used in the preparation of the monograph "Problems of social ecology" prepared in the framework of the fundamental project "Problems of social ecology" No. I - 2013 57-2014 (Reference No. 06-06 / 6345 of 16 September 2021 of Fergana regional administration). As a result, the efficiency and consistency of the project has increased;

An "Uzbek-English-German-Russian illustrated dictionary" was created to determine the role of mnemonics in determining the conditions for increasing the intensity and interest in the process of teaching foreign languages and methodological improvement, the formation of a database of mnemonics and using methods of teaching of large amounts of information with less time and effort (Fergana Polytechnic Institute meeting decision No 1. 30 October 2019). As a result, it was possible to increase the vocabulary and develop mnemonics competencies of students of German, English and non-philological disciplines;

The results of dissertation work on the increase of intensity, effectiveness and engaging of language learning process through the use of teaching materials that develop mnemonics, the teaching of large amounts of information with less time and effort, the preparation of teaching materials depending on the way students receive information were widely applied in 2019-2021 in programs of Fergana regional TV and radio company "Ochiq muloqot", "Dolzarb mavzu", "Zamondosh", "Qadriyat", "Manaviyat - qalb kuzgusi", "Kun mavzusi", "Fargona - 24" (reference of Fergana regional TV and radio company № 19-04/05 dated April 19, 2021). As a result, these television and radio materials were enriched with new perspectives.

Approbation of the research results. The results of the thesis were presented and approved as reports at 19 scientific conferences, including 14 national and 5 international scientific conferences.

Publication of the research results. 31 scientific papers were published on the dissertation subject, including 8 articles in scientific journals recommended by the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan for publication of the main scientific results of doctoral dissertations, including 4 in local and 4 in foreign journals.

The structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of introduction, three main chapters, conclusions and recommendations, list of references and appendixes. The volume of the dissertation is 167 pages.

GENERAL CONTENTS OF THE DISSERTATION

The section "**Introduction**" of the thesis substantiates the topicality and necessity of the research, defines goals, objectives, object, subject and the research methods, compliance of the research to the priority directions of science and technology development, justifies the scientific novelty and the practical results of the research, states the reliability of the results, provides information about the practical application of the implemented work, relation to the published works, the structure of the work.

The first chapter of the dissertation is entitled "**Theoretical and methodological bases of the use of mnemonics in the teaching of the German language**", which analyzes scientific and methodological work on mnemonics, provides general information about the historical development of mnemonics, methodological criteria and specific features of mnemonics.

The word "mnemotechnique" comes from the Greek words "mnémōē" (memory and recall) and "téchnē" (art), which means to elevate memory to the level of art. The concept of mnemotechnique is derived from the Greek goddess of memory, Mnemosyne.

In the world pedagogy, the concept of mnemonics is defined by scientists in different ways. The English scientist K. Higbee describes mnemonics as "aiding the memory", i.e. "helping the memory"¹. Another British researcher I. Rosdiana describes mnemonics as "specific memory improvement", i.e. "specific memory improvement"². Russian researchers M. Tikhonenko and E. Lazinina refer to mnemonics as "methodical training and development of memory"³.

We would like to define mnemonics in the following way: mnemonics is a method and technique which can be used as an auxiliary method in foreign language lessons, demonstrating human memory capabilities, allowing information to be remembered easily and providing quick recall, facilitating the language learning process as well as serving to induce motivation in students,

The research has proven that mnemonics are an auxiliary tool for storing and recalling information in memory, which facilitates long-term storage of learned or assimilated information and quick recall of remembered information, as well as acting as a tool to enhance learning effectiveness.

The importance of memory in the process of language learning, its division into types such as sensory memory, short-term memory, long-term memory, information on their perception of information are given.

Scientific and methodological sources on the use of mnemonics are analyzed, their importance in the process of teaching a foreign language is revealed.

The study revealed a description of the methodical criteria needed to prepare mnemonic materials.

The main criteria for mnemonics are interconnection, familiarity, vividness, colour, originality, image creation by the learner. These criteria are important when creating mnemonic materials, i.e. the material is easily stored in memory if it is related to the previously learned information, if it is lively, i.e. rich in emotions, original, colourful, especially if it is created by the learner and it is recalled quickly when the information is reapplied.

For example, to memorize the words *Fahrrad/Hund* (*bicycle/dog*), one can imagine or describe a dog riding a bicycle. The vividness of the object is especially important here, because the image of a dog riding a bicycle is more interesting for language learners than the image of a dog standing in front of a bicycle. On the other hand, the vividness of the image leads to self-visualization. On this basis, it can be said that all the criteria of the mnemonic technique are inextricably interrelated.

¹ Higbee K. Recent Research on Visual Mnemonics: Historical Roots and Educational Fruits. // Review of Educational Research. 1979. № 49(4). – p: 612.

² Rosdiana I. The effectiveness of mnemonic devices in vocabulary learning process. – Jakarta: 2009. – 63 p

³ Тихоненко М., Лазинина Е. Мнемоника в рамках иностранного (английского) языка. // Перспективы науки и образования. 2018. № 5 (35). – с. 180.

The study reveals that when information is logically and naturally unrelated, there is a need to use interactionism to enhance the effectiveness of learning.

It is easier to remember concrete things than abstract concepts. The more concrete the information, the easier it will be to remember and absorb it. It is also easier to visualize and describe concrete things; the language learner has no problems with encoding such things. Therefore, concretizing the abstract word being learnt gives good results. For example, to concretize the abstract word *der Traur / mourning*, one can visualize or describe a woman in mourning. In this case, it is effective to remember and reuse concrete information. This requires the use of learning tools such as a picture, a film or a model.

The study reveals the influence of colour on the effectiveness of learning. Psychological research has studied with interest the power of colours to influence learning. Colours are an alternative to perception, through which information is better assimilated. Especially colours are effective in learning by grouping data¹. For example, one can understand the order of the auxiliary words of dative and accusative cases used in a sentence by marking them with two different colours. As a result, it has been proven that a language learner without a verbal rule clearly understands the order of auxiliary words used in speech.

According to M. Duyar the effectiveness of memory images depends on the following characteristics²:

1. In order to engage in mental learning, one must first close one's eyes and concentrate the attention.
2. The pictures should be bright and clear.
3. The pictures should be interactive and depicted dynamically.
4. The pictures should show emotions as well.
5. The language learner should feel its relationship to the mental image.

The German researcher H.Sperber³ points out that the mnemonics used in teaching German is basically divided into four types:

- visual mnemonics;
- acoustic mnemonics;
- mixed mnemonics;
- dynamics based mnemonics.

Visual mnemonics. During speech, images stored in memory are not automatically activated. But when our gaze falls on an image or a picture, and if we imagine something in our mind, its corresponding concept automatically creates an association with that image or picture. This aspect has been proven to be important for foreign language learning.

Furthermore, the study reveals that special attention should be paid to the following points when visualising data:

- use no more than three different colours;

¹ Dwyer F., Lamberski R. A review of the research on the effects of the use of color in the teaching-learning process. // International Journal of Instructional Media. 1983. № 10(4). – p: 303-330.

² Duyar M. Fotografik Hafiza Teknikleri 1. –Ankara: Basım Matbacılık. 2001. 19-s.

³ Sperber H. Mnemotechniken im Fremdsprachenerwerb. Mit Schwerpunkt «Deutsch als Fremdsprache». –München.: Iudicium Verlag, 1989. – 144 S

- linking (object) with its colour and form (e.g. using a blue pen for masculine words and a red pen or pencil for feminine words);
- to give special emphasis to basic information;
- to avoid absent-mindedness in thinking, do not use images which are of high quality and attract attention ;
- avoid unusual images;
- do not use abbreviations etc.

Writing with coloured pencils or pens, markers under words is also a type of visualisation. For example, while studying a text, highlighting unfamiliar words in a special colour, working with the same words in the next step, speeds up the learning process.

Acoustic mnemonics. This type of mnemonics is formed on the basis of the harmony of the concept and the acoustic medium. Rhyme and rhythm are considered as key factors in creating acoustic mnemonics.

Mixed mnemonics. This type of mnemonics may also be called visual-acoustic mnemonics. In such mnemonics the concept is remembered in connection with both visual and acoustic media.

Dynamics-based mnemonics. The basis of this type of mnemonics can be seen in the adaptation of heard information to the ordered movements of the body.

We have chosen to classify the types of mnemonics as follows: visual mnemonics, acoustic mnemonics, visual-acoustic mnemonics, space mnemonics, mnemonics based on body movement and verbal mnemonics.

The thesis substantiates that mnemonic techniques significantly increase the efficiency of language learning.

The use of mnemonics in the world pedagogy has been going on for a long period of time. The introduction of mnemonics in the study of German as a foreign language not only makes the lesson process more interesting, but also influences the increase of dynamics of the language learning process, increases the effectiveness of learning and strengthens the motivation of language learners.

The second chapter of the dissertation is entitled "**Improving the technology of using mnemonics in teaching German**". This chapter discusses ways to improve the technology of using mnemonics in teaching German, the model of using mnemonics in teaching German, the didactic possibilities of teaching grammar topics using mnemonics, improving the technology of using mnemonics to increase vocabulary.

The study has shown that in a situation when the development of mnemonic competence in a language learner forms an integrated whole with other competences, a speech ability at a proper level arises. It was found that the development of awareness of memory capabilities as well as the ability to apply effective methods in language learners has a positive impact on the effectiveness of the learning process. The concept of mnemonics can be formed using the concept of competence used in foreign language teaching methods. According to the well-known Methodist J. Jalolov, "competence is to try to learn a language, to be able to

learn a language."¹ According to G. Asilova, "competence is the effective use of personal qualities and knowledge, skills and abilities in the process of working in a particular field."² Based on these definitions, it can be said that mnemonic competence is the ability to try to use memory capabilities in the process of learning a foreign language and to have the mnemonic ability to learn a language. It is necessary to develop a model of the use of mnemonics to form mnemonics competence in students.

A model for achieving efficiency through the use of memory techniques in German language teaching has not been developed by world and Uzbek researchers.

As a result of improving the technology of using mnemonics in teaching German, students will not only increase their knowledge of German, improve their mnemonics, increase the dynamics of the language learning process. Students' knowledge of memory techniques is enriched, they develop the ability to create mnemonics. As a result of the research, a model for achieving efficiency through the use of mnemonics in teaching German was created.

At present, mnemonics, which is an effective way of increasing vocabulary, is hardly used in Uzbek educational institutions. Mnemonics is a technique that facilitates memorization and points a quick way to the information we are looking for in our memory. It is linked to the notion of cognition which is now widely accepted, and it can be argued that it is the most effective of the cognitive methods. With its help, the language learner will be able to retain new learning material in memory for a long time.

Memorizing new words is one of the foundations of language learning. With the help of word visualisation it is possible to organize an interesting and effective language learning process. In order to retain the information in the memory for a long time, it is not enough to limit oneself to memorizing words as usual by simple methods.

Words can be written in very large or very small print, using different colours. Below are the inscriptions of the words "*shadow*" and "*dog*" in German used by S.Tunde, who teaches German as a foreign language³.

Picture 1. Creative way to write words

¹ Yoqubov I. Comparative Methods of Teaching English at Schools, Lyceums and Colleges. Bayoz. – T., 2014. – 252 b.

² Асилова Г.А. Божхона ва солиқ йўналишлари талабаларининг давлат тилида касбий мулоқот юритиш компетенциясини ривожлантириш (рус гуруҳларида): Автореф. дисс. ...пед.фан. докт. –Т., 2017. Б.13

³ Tunde S. Mit Lerntechniken zum erfolgreichen Deutschlernen. // Konferencia az általános iskolai idegennyelv-
oktatásról „A jó gyakorlat”. –Budapest., 2004. – S. 2.

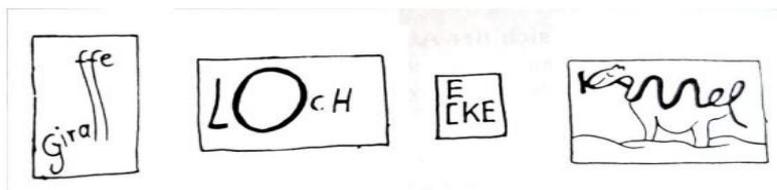
A similar creative approach can be observed in the lessons of the Russian teacher I. Sorokina. Remarkable are the images she prepared by linking a word from the Russian language with a word in German.

Picture 2. Remembering the translation of the word krank (sick)

As you can see from this picture, the word crane in Russian is remarkably related to the word *krank* in German¹. And a short story made up about it is the following: *the crane, which is going to the house you are building, is sick. You give him medicine so that he can recover and continue working.* Imagine this situation and the word *krank* is immediately stored in your long-term memory.

A person who does not speak German can also understand these words by looking at the grapheme images:

Picture 3. Using of graphemes in teaching words

The following image, used by German teachers when teaching the word *tot* (dead), can also be described as very interesting, as the two letters *t* are represented as a Christian cross and the letter *o* as a grave:

Picture 4. Visualizing the word tot (dead)

It is common for Christians to place such a sign in the form of a cross on a grave, and it is reminiscent of the words 'death' or 'dead'.

Words learnt using such methods are retained in the memory for a long time.

In general when learning German, the use of mnemonics is important when teaching grammar, besides it helps to increase vocabulary.

According to Uzbek scientist J.Jalolov, "it is believed that ... the consideration of language experience means that the knowledge, skills and competences acquired

¹ Мнемотехника в изучении немецкого языка. муружаат санаси: 13.06.2019 <https://infourok.ru>

by the learner so far in Uzbek, Russian, foreign languages (English, Spanish, German or French) have a negative (interference) impact on the acquisition of the currently learned language material in the foreign language or a positive (transposition/facilitated) impact. For example, when teaching the grammatical phenomenon "article" in a foreign language, due to the fact that it does not exist in the Uzbek language, the concept of "article" related to this grammatical category is formed. As a result, the learner's linguistic experience is now enriched by the "novelty" in the foreign language"¹. This "novelty" becomes a problem for language learners.

Memorizing the gender of nouns as a verbal rule is a challenge for language learners, but it is difficult to retain it in the memory for a long period of time. Using pictures to help solve this problem is a very effective tool. As we know, pictures are remembered for a long time because graphic information is transmitted to our long-term memory with the help of the right brain hemisphere. The speed of transferring such data to long-term memory and retrieving it will be high. For example, nouns belonging to the masculine gender can be remembered using the following picture.

Picture 5. Mnemo-picture for typical words of the masculine gender

Each element in the picture indicates to its typical representative belonging to the same gender. For example, the name of the month *Januar* refers to all months, and the word *BMW* indicates the other car brands. Creating an interesting story from a picture increases the effectiveness of this process.

In German, there are tables of special suffixes indicating which gender the nouns belongs to. In the research, the ways of teaching the information given through tables through poetic fragments have been improved. For example, special attachments of the masculine gender can be taught as follows:

Ich-ling-or-ismus, ast-ent-ist-iker,

Benutzen wir immer **DER**.

P.Heinrich suggests the following method of memorizing nouns without special extras. First, one should choose a typical character specific to the feminine gender. The researcher notes, that for the feminine gender one can choose the word

¹ Jalolov J. Chet tili o`qitish metodikasi. O`qituvchi. –T.: 2012. – 6 b.

die Ballerina (ballerina). Representing a ballerina doing something with a door, the article *die* of the word "*Tür*" is placed in long-term memory. We have presented this as a following mnemonic picture:

Picture 6. Mnemo-picture to remember the article of the word *die Tür/ door*

It is well known that memorizing and remembering a picture is easier than verbal information. Later, when he thinks of the door, he instinctively remembers the ballerina, which indicates that the word belongs to the feminine gender. A similar approach can be taken with nouns belonging to the remaining genders.

The study improved methods to avoid confusing assistants in agreements, which is one of the problems encountered in teaching auxiliaries in German.

Language learners memorize auxiliaries, but confuse them in agreements when using them. These confusions can be easily overcome by using mnemonics. The most effective tools in the study of auxiliaries are song, color, image, and movement of body parts.

For example, it is recommended to use blue for auxiliary words in the Accusative case and red for auxiliary words in the Dative case. As a result of their regular use, the process of distinguishing words different in colour is easier for the human brain and it is quickly recalled that auxiliary words written in blue are auxiliary words for the Accusative case and auxiliary words written in red are auxiliary words for the Dative case. The place of the noun with auxiliary words in the word order also remembered.

Auxiliaries representing time are also a bit of a distraction for language learners. This is due to the fact that they are translated into Uzbek only with the suffix *-da*. For example, in 2017, on a Wednesday in June, at 12:00 p.m. (2017 йилда, июньда, чоршанбада, соат 12:00 да.) But they are represented in German by various auxiliaries. Rhythmic poetry can be used to remember them. Using an image in addition to it will help it to be easily remembered and easily remembered¹.

¹ Mnemotechniken. Deutschlehrertagung. Муржаат санаси. 7.08.2019. 12:26. <https://www.google.com>

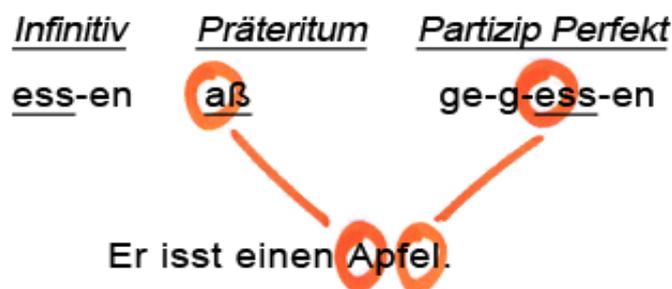
Picture 7. A method of distinguishing auxiliaries representing time

As you can see, the words that answer the wann / when question are "im" (i.e. in + dem = im) if they indicate the year, month, "am" (i.e. an + dem = am) if they are on a week, and "um" if they indicate the hour.» Is applied with the helper. In order for these words to be rhymed and sound good, a “p” sound was added in front of each of them, resulting in a “pim-pam-pum” rhythm. It is both pleasant and easy to remember.

Usually in the classes on teaching verbs we make up a sentence in which the target verb is involved. For example, for the verb 'essen' you can find examples of sentences in the dictionaries such as: "Sie isst kein Fleisch." or "Was gibt es heute zu essen?"

These examples are just as clear, simple and help to teach the verb in question. However, we can use mnemonics to make learning verbs more interesting. If we use mnemonics when teaching verbs, we will remember them for a long time and our lessons will be more interesting and lively.

P. Heinrich notes that the following sentences can be used to memorize three main forms of verbs:

Picture 8. Method of memorizing the three basic forms of the verb *essen/eat*

The past tense form of the verb *Essen* is *aß* and the form of the participle II is *gegessen*. It is stated that the first syllable of the word *Apfel* refers to *a* - *aß* and the second syllable *e* refers to *gegessen*.

One should try to think of different ways of teaching the verbs. H. Sperber notes that to memorize three basic forms of irregular verbs you can turn this into a poem.

In *Grammar in Use* book, which is designed to teach English grammar, three main forms of irregular verbs are listed in exactly the same way. However, in the books that teach German grammar this approach is not noticed.

The problems associated with learning verbs are not limited to the memorization of irregular verbs only. Even with any tense the teacher can face different problems. Here is an example of the grammar topic "Das Präsens (Present Simple Tense)". It is difficult for language learners to remember this topic because the formation of the tenses is different in Uzbek and German. In German, the verb is used in the present tense in 4 different forms. Memorizing the person and number endings as acronyms has a good effect. The acronym *esttenten* is made up of the present tense of the person-number affixes. For example, if we take the verb "gehen" as an example, its inclination is *gehe, gehst, geht, gehen, geht, gehen*. Bold letters indicate the person-number suffixes. The next time when another verb needs to be declined, you can continue the declension of the verb by remembering the acronym *esttenten*.

Chapter third of the thesis entitled "**Effectiveness use of mnemonics in teaching German**" highlights the organization, basis, goals and objectives of pedagogical experiments and tests on the use of mnemonics in German language teaching, and the effectiveness of results, as well as provides a mathematical and statistical analysis.

Fergana State University, Namangan State University and the National University of Uzbekistan were chosen as the experimental-testing base. A total of 216 respondents, including 196 1st and 2nd year students and 20 German language teachers, were involved in the experimentation and testing.

The students who participated in the experiments were divided into experimental and control groups; the degree of mnemonical competence of the respondents was revealed on a 5-point scale.

Table 1

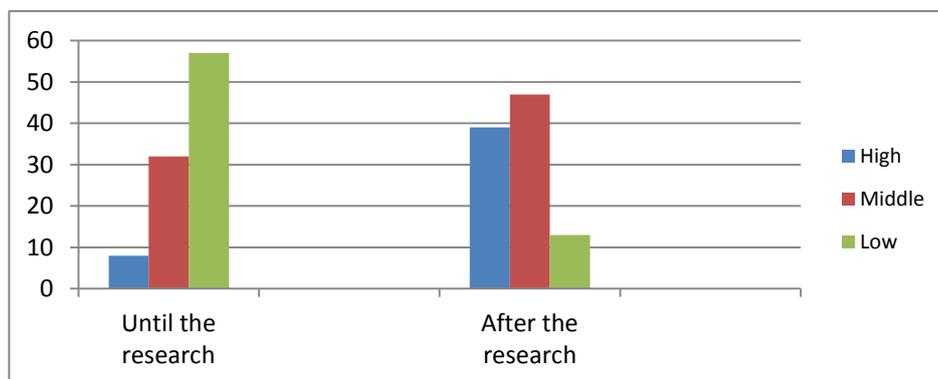
Indicators of mastering students at the beginning and end of the experiment on the technology of using mnemonics in teaching German

Groups	Level of preparation					
	Until the research			After the research		
	high	middle	low	high	middle	low
Experimental groups	15	43	41	39	47	13
Control groups	7	32	58	8	32	57

Based on the analysis of the experimental results, it was found that the post-research statistical indicators on the students involved in the research process formed knowledge, skills and competencies relative to the research. Statistical analysis is carried out to objectively assess this situation, only the identified conclusion confirms that the experimental work was carried out scientifically, pedagogically, technologically and methodologically correct. The Student and Pearson methods were also selected to perform statistical analysis during the experimental period. This method is able to identify and objectively assess the indicators recorded in the two groups. According to the essence of the mathematical statistical method, it was necessary to form variance series at high,

medium and low levels, defined as pre-research and post-research recorded samples, as in the initial stage.

In order to compare the data in the table above, we create the following diagram.

Picture 9. Diagram of the level of mastery of students at the beginning and end of the experiment on the technology of using mnemonics in teaching German

The diagram shows that the post-survey statistics are higher than the pre-study statistics. We now perform a mathematical statistical analysis of the data in Table 1. Pre-research statistical indicators and the number of students are determined by X_i , n_i , respectively, and post-research statistical indicators and the number of students by Y_j , m_j , respectively, statistically grouped variational series are formed. Also students we mark the approved high score with 5 points, the middle score with 4 points, and the low score with 3 points.

Indicators of pre-research mastery:

$$(1) \begin{cases} X_i & 5; & 4; & 3; \\ n_i & 8; & 32; & 57; \end{cases} \quad n = \sum_{i=1}^3 n_i = 97$$

Post-research mastery indicators:

$$(2) \begin{cases} Y_i & 5; & 4; & 3; \\ m_i & 39; & 47; & 13; \end{cases} \quad m = \sum_{i=1}^3 m_i = 99$$

In order to facilitate statistical analysis, we calculate n_i and m_j repetition (frequency) from the above variance series on the basis of appropriate statistical

probability $p_i = \frac{n_i}{n}$ and $q_j = \frac{m_j}{m}$ (1) formulas.

$$(3) \begin{cases} X_i & 5; & 4; & 3; \\ p_i & 0,08; & 0,33; & 0,59; \end{cases} \quad \sum_{i=1}^3 p_i = 1$$

$$(4) \begin{cases} Y_i & 5; & 4; & 3; \\ q_i & 0,39; & 0,48; & 0,13; \end{cases} \quad \sum_{i=1}^3 q_i = 1$$

We begin the statistical analysis by comparing the average mastery across both groups. The average mastering indicators gave the following results:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^3 p_i X_i = 0,08 \cdot 5 + 0,33 \cdot 4 + 0,59 \cdot 3 = 0,40 + 1,32 + 1,77 = 3,49$$

$$\text{In percentage} \quad \bar{X}\% = \frac{3,49 \cdot 100\%}{5} = 69,8\%$$

$$\bar{Y} = \sum_{j=1}^3 q_j Y_j = 0,39 \cdot 5 + 0,48 \cdot 4 + 0,13 \cdot 3 = 1,95 + 1,92 + 0,39 = 4,26$$

$$\text{In percentage} \quad \bar{Y}\% = \frac{4,26}{5} \cdot 100\% = 85,2\%$$

This means that the mastery in the test groups was 15.4% higher than the average mastery in the control groups (85.2 - 69.8).

Based on the above results, a mathematical statistical analysis was performed and the following results (Table 2) were found for the case at the end of the experiment.

The mean value of the statistical indicators at the end of the experiment, the standard deviation, the sample variance, the variance index, the Student's selection criterion, the Student's criterion-based degree of freedom, Pearson's eligibility criterion, and the reliable deviations are shown in the table below.

Table 2

Statistical indicators at the end of the experiment

\bar{X}	\bar{Y}	S_x^2	S_y^2	C_x	C_y	$T_{x,y}$	K	$X_{n,m}^2$	Δ_x	Δ_y
3,49	4,26	0,4099	0,4524	1,70	2,77	11,0	139,6	50,94	0,14	0,13

Based on the above results, we calculate the quality indicators of the experimental work.

We know $\bar{X}=3,49$; $\bar{Y}=4,26$; $\Delta_x=0,14$; $\Delta_y=0,13$ are equal.

More quality indicators:

From this, the indicator of training effectiveness is determined as follows:

$$K_{yc\bar{o}} = \frac{(\bar{Y} - \Delta_y)}{(\bar{X} + \Delta_x)} = \frac{4,26 - 0,13}{3,49 + 0,14} = \frac{4,13}{3,63} = 1,14 > 1;$$

The level of knowledge is determined as follows:

$$K_{\bar{o}\bar{o}\bar{o}} = (\bar{Y} - \Delta_y) - (\bar{X} - \Delta_x) = (4,26 - 0,13) - (3,49 - 0,14) = 4,13 - 3,35 = 0,78 > 0;$$

From the results, we can see that the criterion for assessing learning effectiveness is higher than one and the criterion for assessing learning is higher than zero. This means that learning is higher at the end of the experiment than at the beginning of the experiment. We can say that the results of the experiment and the tests which were carried out with students in the German language classes show that the experiment and the tests which were conducted with students were effective.

The scientific significance of the research results is that they can be used in the future to increase the effectiveness of learning in the process of teaching foreign languages. The practical significance of the obtained results can be applied in the implementation of comprehensive measures to further improve the process of teaching foreign languages in preschool, school, lyceum and higher education institutions. The results of practical research and surveys show that the ability of teachers to use mnemonics in the classroom is not yet sufficiently formed. It is good to organize seminars and trainings for teachers to solve this problem.

In order to solve the above-mentioned problems, it is necessary to use more visualization in the created textbooks, to avoid grammatical rules, to try to increase the amount of interactive and mnemonic materials in the lessons.

Thus, as a result of experimental work, experimental work with students to increase the effectiveness of learning using mnemonics in German language classes was effective.

CONCLUSIONS

1. In mnemonical materials development it is necessary to pay special attention to creation of the main criteria of mnemonics, such as vividness, familiarity, originality, colourfulness, concreteness. It is expedient, using in the beginning simple materials of mnemonics, gradually to pass to their complication.

2. In German lessons, application of the following types of mnemonics is of particular importance: visual mnemonics; acoustic mnemonics; visual-acoustic mnemonics, verbal mnemonics; mnemonics based on body movement, space mnemonics.

3. When learning new material, be sure to relate it to previously acquired knowledge and repeat it in a systematic and regular manner. When memorizing a given piece of information separately, the limitation of the brain's capacity to remember should be overcome by using the paired memorization method. For example, it was proved that it is possible to remember numbers 4 8 7 6 9 1 5 by transforming them to three categories of information 4 8 7 6 9 1 5 and to speed up this process.

4. The most difficult topic of the article in German should be studied using mnemonic materials. The presentation of mnemonic pictures, scenes of acronyms and articles not only improves the memory process, but also serves as a stimulus for an interesting and motivating flow of the lesson itself.

5. Turning strong verbs into mnemonic verses, translating them to music transforms simple verbal information into a type of information perceived by the

right brain hemisphere. Students should be trained to order the brain in a systematic way in a language they understand. In this way the effectiveness of learning is enhanced.

6. It has been proved that the use of mnemonic devices, in particular acronyms, is sufficient to avoid mistakes in using prepositions in cases.

7. In vocabulary acquisition the use of mnemonics is considered to be one of the most effective methods. The correlation of German words with words in the native language, the use of pictures, graphemes and making up fancy stories are meant to help the trainee to remember these words quickly and in a short period of time. The transfer of information to long-term memory should be linked with emotions and repeated regularly. When teaching German through the use of mnemonic techniques, students develop motivation to learn the language.

RECOMENDATIONS

1. In order to develop mnemonics in future German language teachers, it is necessary to increase the scope of exercises for the development of mnemonics in the field of foreign language teaching methods in higher education institutions;

2. Mnemonics as an effective and modern method of remembering and recalling large amounts of information which should be studied and taught as a special subject in the field of foreign language teaching methodology.

3. It is expedient to hold online webinars, seminars and trainings on the use of mnemonics in foreign language classes and the formation and development of mnemonics competencies of future teachers.

**РАЗОВЫЙ СОВЕТ ПРИ НАУЧНОМ СОВЕТЕ
DSc.03/30.12.2019.Fil.05.02 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЁНЫХ
СТЕПЕНЕЙ ПРИ ФЕРГАНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
УНИВЕРСИТЕТЕ**

ФЕРГАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ХАСАНОВА ОЗОДАХОН КУРВОНАЛИ КИЗИ

**ТЕХНОЛОГИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МНЕМОНИКИ ПРИ
ОБУЧЕНИИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА**

13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (немецкий язык)

**АВТОРЕФЕРАТ
ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ (PhD)
ПО ПЕДАГОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Тема диссертации доктора философии (PhD) по педагогическим наукам зарегистрирована в Высшей Аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № В2021.4.PhD/Ped1209.

Диссертация выполнена в Ферганском государственном университете.

Автореферат диссертации на трёх языках (узбекский, английский русский (резюме)) размещён на веб-странице Ферганского государственного университета по адресу www.fdu.uz и в Информационно-образовательном портале «Ziyounet» www.ziyounet.uz.

Научный руководитель:

Қаҳҳорова Мавлуда Муқаррамовна
кандидат филологических наук, доцент

Официальные оппоненты:

Умарходжаев Мухторхужа Эшонхужа
доктор филологических наук, профессор

Уринова Нилуфар Муҳаммадовна
кандидат педагогических наук, доцент

Ведущая организация:

Наманганский государственный университет

Защита диссертации состоится «29» 12 2021 года в 14⁰⁰ часов на заседании Научного совета PhD.03/04.06.2020 Fil.76.04 по присуждению ученых степеней при Ферганском государственном университете по адресу: 150100, г. Фергана, улица Мураббийлар, дом 19. Тел.: (373) 244-44-02, e-mail: fardu_info@umail.uz.

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ферганского государственного университета (зарегистрирована за №144). Адрес: 150100, г. Фергана, улица Мураббийлар, дом 19. Тел.: (373) 244-44-02. Автореферат диссертации разослан «17» 12 2021 года. (Протокол реестра рассылки № 1 от «17» 12 2021 года).

Ш.М.Искандарова
Председатель Научного совета
по присуждению ученых степеней,
доктор филол. наук, профессор

М.Т.Закиров
Ученый секретарь Научного совета
по присуждению ученых степеней,
канд. филол. наук, доцент

М.Х.Хакимов
Председатель Научного семинара
при разовом Научном совете по
присуждению ученых степеней,
доктор филол. наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Целью исследования является изучение вопроса интенсификации процесса изучения немецкого языка путём использования мнемоники и усовершенствование методов эффективного применения мнемоники по отношению к узбекской аудитории.

Объектом исследования является процесс изучения немецкого языка студентами высших учебных заведений с использованием мнемоники.

Научная новизна исследования:

усовершенствована способность правильного употребления артиклей имён существительных в немецком языке, правильное использование вспомогательных слов в падежах, времен глаголов, запоминание трех основных форм неправильных глаголов с помощью мнемонической ассоциации, визуализации, акронима, акростики, движения тела, техники рифмизации;

усовершенствован процесс обучения и изучения новых слов в немецком языке на основе ключевых слов, визуализации, методов повествования мнемотехники, а также создан «Узбекско-англо-немецко-русский иллюстрированный словарь»;

обосновано повышение интенсивности, эффективности и увлекательности процесса изучения языка посредством использования учебных материалов, развивающих мнемотехническую компетентность, применения методов обучения объемной информации с меньшими затратами времени и сил, подготовки учебных материалов в зависимости от способа получения информации учащимися;

усовершенствован содержательный компонент модели достижения эффективности на основе развития познавательной активности студентов посредством техники запоминания, формирования личностного отношения к мнемотехническим учебным материалам на занятиях, ознакомления учащихся с критериями и видами мнемотехники, а также формирования мнемотехнической компетенции.

Внедрение результатов исследований. Теоретические предложения, практические рекомендации и выводы исследования использования мнемоники в обучении немецкому языку применяются в следующем:

Выводы этой диссертации об использовании мнемоники в обучении слов и грамматики на основе ключевых слов, визуализации, методов повествования и движения тела были использованы при подготовке учебников немецкого языка для 3,4 классов «Deutsch mit Spaß» и 9-го класса «Deutsch» (Постановление Министерства народного образования от 17 июня, 2016 АИ-154). В результате информация в разделах учебников «Mein Haus», «Mein Zimmer», «Meine Verwandten», «Berufe», «Die Wirtschaft» стала более действенной, интересной, грамматические правила ориентированы на запоминание с использованием движений тела, темы основаны на доказанных научных взглядах.

Рекомендации об использовании мнемонической ассоциации информации, визуализации, акронима, акростики, движения тела и по анализу роли памяти в процессе обучения были использованы при подготовке монографии «Проблемы социальной экологии», подготовленной в рамках фундаментального проекта «Проблемы социальной экологии» № I - 2013 57-2014 (г. Справка администрации Ферганской области № 06-06 / 6345 от 16 сентября 2021 г.). В результате повысилась эффективность и согласованность проекта;

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из Введения, трех основных глав, выводов и рекомендаций, списка использованной литературы, а также приложения общим объемом 167 страницы.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ

СПИСОК ОПОБЛИКОВАННЫХ РАБОТ

LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Хасанова О. Визуал мнемотехникалар // Наманган университети илмий ахборотномаси. –Наманган. 2019. № 8. – Б. 372-377. [13.00.00 № 30]
2. Хасанова О. Teaching German prepositions with mnemonics // «Actual problems of modern science, education and training» электрон журнали. – Урганч. 2019. № 4. –Б. 290-301. [13.00.00 № 24]
3. Хасанова О. Немис тилини ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш // Наманган университети илмий ахборотномаси. –Наманган. 2021. № 3. – Б. 456-462. [13.00.00 № 30]
4. Хасанова О. Some opinions about history of mnemonics. // «Actual problems of modern science, education and training» электрон журнали. – Урганч. 2021. № 5. –Б. 45-49. [13.00.00 № 24]
5. Khasanova O. Using mnemotechnics in teaching German articles for Uzbek students // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (Special Issue). –Great Britain. 2019. № 12. –Б. 14-19.[13.00.00 № 3]
6. Khasanova O. Using Mnemonics in Teaching German Vocabulary // Euro Afro Studies International Journal. –Austria. 2020. Volume 2. Issue 2. (Special Issue) –P. 193-198 (Index Copernicus. OAK 12-база)
7. Хасанова О. Importance of mnemotechnics in increasing the vocabulary of uzbek language learners in German language. // Central Asian Problems of Modern Science and Education. Vol. 2021. Iss. 1, Article 3. – p. 57-67. (Uzbekistan Research Online платформаси)
8. Khasanova O., Nishonova D., Burkhonova G., Tursunova O., Muminova O. Some opinions about parameters of mnemonics // Universal Journal of Educational Sciences. –USA. 2020. № 8 (1). –Б. 238-242. (SCOPUS. OAK 3-база)
9. Хасанова О. Сўз бойлигини оширишда мнемотехникадан фойдаланиш масалаларининг ўрганилиши. Trends in Teaching Foreign Languages: Achievements and Solutions// Халқаро конференцияси материаллари тўплами. –Т: 2019. –Б. 224-225.
10. Хасанова О.Сўз бойлигини оширишнинг самарали усуллари. DaF - Unterricht im digitalen Zeitalter // Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. –Тошкент. 2020. –Б. 232-234
- 11.Хасанова О. Акустик мнемотехникалар. Хорижий тилларни ўқитиш динамикаси ва уни ўқитиш самарадорлигини оширишнинг когнитив технологиялари// Илмий-амалий анжумани материаллари. –Т, 2020. –Б. 314-317.

12. Хасанова О. Сўз бойлигини оширишда мнемотехникадан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари. Хорижий тилларни ўрганишнинг инновацион технологиялари// Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Самарқанд. 2020. –Б. 81-82.

II бўлим (II часть; II part)

13. Хасанова О. Артикларни ўрганишда визуаллаштиришдан фойдаланиш масаласи // ФДУ. Илмий хабарлар журнали. –Фарғона, 2014. № 1. –Б. 18-20.

14. Хасанова О., Қахҳорова М. Немис тили грамматикасини ўргатиш ва ўрганишда учрайдиган муаммоларга доир // ФДУ. Илмий хабарлар журнали. –Фарғона, 2014. № 4. –Б. 27-29.

15. Хасанова О. Янги сўзларни ўқувчиларга ўргатишда мнемотехникадан фойдаланиш усуллари // ФДУ. Илмий хабарлар журнали. –Фарғона, 2019. № 5. –Б. 156-159.

16. Хасанова О., Қахҳорова М. Немис тилидаги отларнинг родини ёдда сақлаш усуллари // Science and Education. –Кўқон. № 2. 2020. –Б. 556-560.

17. Хасанова О. Виды мнемоники в обучение немецкому языку// Вопросы науки и образования. –М.; 2020. Б-21-24.

18. Хасанова О., Рахматова Г. Мнемотехниканинг билим олиш жараёнидаги аҳамияти ҳақида айрим мулоҳазалар. Иқтидорли талабалар, магистрантлар, доктарантлар ва мустақил изланувчилар // Онлайн илмий-амалий анжуман материаллари. –Фарғона. 2020. –Б. 1009-1010.

19. Хасанова О., Холтўраев К. Мнемотехника ва унинг ривожланиш тарихи. XXI асрда илм-фан тараққиётининг ривожланиш босқичлари ва уларда инновацияларнинг тутган ўрни // Республика илмий онлайн конференцияси тўплами материаллари. –Т.; 2019. Б-268-270.

20. Хасанова О., Қахҳорова М. Die Rolle der Lieder bei der Grammatikvermittlung. Мактабгача таълим муассасаларида, умуитаълим мактабларида, олий таълим муассасаларида чет тиллар ўқитишнинг узвийлиги // Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. –Андижон. 2020. –Б. 79-80.

21. Хасанова О. Немис тилидаги феълларни мнемотехника ёрдамида ўргатиш. Чет тилларни ўқитишнинг инновацион усуллари: тил ўқитишда маҳорат ва таржиманинг роли // Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. –Наманган. 2020. –Б. 74-77

22. Хасанова О. Нофилологик йўналишларда ўзбек ва немис тилидаги грамматик категорияларни таққослаб ўргатиш. Энергия тежамкорлиги, электр энергетикаси таъминоти узлуксизлигини таъминлаш концепциясини долзарб муаммолари ҳамда уларнинг ечимлари самарадорлигини ошириш // Республика илмий-техник конференцияси материаллари тўплами. –Фарғона. 2016. –Б. 205-206.

23. Хасанова О. Немис тилидаги кучли феълларни ўргатишнинг самарали усуллари. Чет тилларни ўрганиш ва ўргатишда узвийлик ва узлуксизликни таъминлашнинг долзарб муаммолари // Илмий-услубий мақолалар ва тезислар тўплами. –Наманган. 2016. –Б. 196-198.
24. Хасанова О. Немис тилидаги сифатларнинг турланишини ўргатиш муаммолари. Салоҳият мезони // Илмий мақолалар тўплами. № 11. –Наманган. 2017. –Б. 74-76.
25. Хасанова О. Индуктив грамматика дарси. Когнитив тилшунослик ва филологиянинг долзарб масалалари // Республика илмий-техник конференцияси материаллари тўплами. II китоб. –Фарғона. 2017. –Б. 255-257.
26. Хасанова О. Грамматик қоидаларни уч босқичда ўрганиш. Когнитив тилшунослик ва филологиянинг долзарб масалалари // Республика илмий-техник конференцияси материаллари тўплами. I китоб. –Фарғона. 2017. –Б. 273-274.
27. Хасанова О. Грамматиканинг турлари. Когнитив тилшунослик ва филологиянинг долзарб масалалари // Республика илмий-техник конференцияси материаллари тўплами. I китоб. –Фарғона. 2017. –Б. 274-275.
28. Хасанова О., Расулова Г. Немис тилини ўргатишда «Футбол» ўйини усулидан фойдаланиш масалалари. Иқтидорли талабалар, магистрантлар, докторантлар ва мустақил изланувчилар// Республика илмий-амалий анжумани материаллари тўплами. –Фарғона. 2019. –Б. 358-360..
29. Хасанова О., Қаҳҳорова М. Номутахассис йўналиш талабаларига немис тилидаги кўмакчиларни ўргатишнинг илғор усуллари. Техник йўналишдаги фанларни чет тилида ўқитишда инновацион ёндашувлар // Республика онлайн конференцияси материаллари. –Наманган. 2020. –Б. 34-36.
30. Хасанова О., Қаҳҳорова М. Гаплардаги сўз тартибини ўргатишнинг самарали усуллари ҳақида айрим мулоҳазалар. Илм-фан ва таълимнинг ривожланиш истикболлари // Биринчи конференцияси тўплами. –Қўқон. 2020. 4-қисм. –Б. 585-587.
31. Хасанова О. Немис тилини ўргатишда хотира имкониятлари // Нофилологик йўналиш талабаларини чет тилларга ўқитишда турли метод ва ёндашувлардан самарали фойдаланиш муаммолари. Республика илмий-амалий анжумани материаллари тўплами. –Фарғона. 2021. –Б. 22-24.

Автореферат “ФарДУ. Илмий хабарлар - Научный вестник ФерГУ” журнали тахририятида тахирдан ўтказилди.

Босишга рухсат этилди: 2021 йил.

Нашриёт босма табағи -3,75.

Шартли босма табағи -1,875. Бичими 84x108 1/16.

Адади 100.

«Poligraf Super Servis» МЧЖ

150114, Фарғона вилояти, Фарғона шаҳар, Авиасозлар кўчаси 2-уй.

